

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend ..

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

ZONEN GODS EN DOCHTEREN DER MENSEN IN GEN. 6 : 1-4 EEN OUDE KWESTIE II

De voornaamste standpunten nader bekeken; en gewogen

In ons vorige artikel zijn we begonnen met wat we de onder ons gangbare mening zouden kunnen noemen. Bij wijze van aanloop tot de materie hebben we die naar voren gehaald. Het noemen van enige literatuur diende om onze lezers attent te maken op nog andere gezichtspunten vanwaaruit de aanhangige zaak kan worden benaderd. We zijn geëindigd met een summier schets van de drie voornaamste standpunten, die we niet alleen hebben omschreven maar ook alvast van enig commentaar voorzien. Als iemand opmerkt, dat dat niet helemaal correct is, heeft hij gelijk. Steeds moet een objectieve weergave van de betreffende zienswijze voorafgaan, vooraleer men zich zet tot een beoordeling. Zo hoort het. De bedoeling – en het nut – van onze aanpak is dat men door onze vroege kanttekeningen al enigszins in de problematiek wordt ingeleid.

De onderscheiden standpunten zijn niet iets van de laatste paar eeuwen, waarin het onderzoek van de Bijbel een ho-

ge vlucht heeft genomen **zij** – tenminste twee ervan – hebben een lange geschiedenis. Ook **over** die geschiedenis moet iets worden gezegd. Dat **is** niet alleen uit historisch oogpunt interessant, maar helpt ons ook meer **zicht** te krijgen op de achtergrond van de posities die werden ingenomen.

De zogenaamde 'engelen-hypothese'

Wij willen nu beginnen met wat in ons vorige artikel als tweede standpunt werd opgevoerd, de 7gn. engelen-hypothese. We lieten in dat verband de Hebreeuwse woordverbinding 'b'nē 'elohīm' vallen.' Met opzet. Vanuit die bepaalde termen moet de redenering en de argumentatie opgezet. De engelen-hypothese ziet in die Hebreeuwse woorden, in die bepaalde verbinding, een aanduiding van de *engelen*. En we lieren al merken: Wie deze stelling verdedigt staat taalkundig sterk.

Maar met de taalkundige zijde van de **zaak** alleen zijn we er niet. De moeite wordt wat we ons daarbij voorstellen

HOOFDARTIKEL

Zonen Gods en dochteren der mensen in Gen. 6:1-4 een oude kwestie II

H.M. Ohmann

UIT DE SCHRIFT

Gedwongen vertrek

J. Wesseling

KERKELIJK LEVEN

Welke kerk ging stuk? I

W.G. de Vries

GEKNIPT VOOR VANDAAG

Natuur en genade

GELEGEN/ONGELEGEN

J. Kamphuis

AAN DE BROEDERWEG

De uitzending van een universitair docent

A.J. Hendriks

Adam, waar zijt gij?

J.P. Lettinga

UIT DE KERKEN

moeten. We komen daar nog op terug.

Wie zich verbaasd afvraagt, hoe het ooit tot zo'n bizarre, wonderlijke theorie is gekomen, die moge weten, dat de woordverbinding zelf er alle aanleiding toe geeft. Ga maar na: In Job 1 : 6; 2 : 1; 38 : 7; Psalm 29 : 1 en 89 : 7 zien de woorden op *de engelen* (al zijn we ons bewust dat b.v. in de beide laatste plaatsen niet ieder onze mening deelt. We zouden er nog aan toe kunnen voegen Psalm 82 : 6 en dan nog een vers uit een van de in het Aramees gestelde gedeelten van het Oude Testament: Daniël 3 : 25 waar Nebukadnezar de benaming 'zoon der goden' bezigt voor wat vijf verzen verder een engel wordt genoemd).²

Hoe moeten wij nu met deze woordverbinding aan het werk? Het Hebreeuwse taaleigen vergt niet van ons dat wij het opvatten als zonen die door goden zijn verwekt, zoals aardse vaders aardse kinderen verwekken, dus in de meest letterlijke zin van het woord. Want dan komen we uit bij een wezen of wezens die zelf ook god(en) zijn. Dat zou ons in conflict brengen met de belijdenis van Jezus Christus als de Eniggeboren Zoon van God. En ons voeren in het kamp dergenen die hier een stuk, een brok mythologie zien, dat per ongeluk op deze plaats is verdwaald.

Het Hebreeuwse taaleigen gebruikt het woord 'ben' (= zoon) geregeld ter aanduiding daarvan dat iemand of iets ergens toe behoort, tot een volk of groep.³ Wij zijn met dergelijke uitdrukkingen via de Statenvertaling zelfs goed vertrouwd geraakt. Denk maar aan: De 'kinderen Israëls', de 'zonen der profeten', een 'kind des doods' e.d. De engelen kunnen 'zonen van God' heten, omdat zij behoren tot de omgeving van God. Evenmin als met de belijdenis van Gods eniggeboren Zoon, komen we in conflict met die dat wij tot 'kinderen Gods' zijn aangenomen of kinderen Gods genoemd worden. In dit laatste geval is

het kinschap Gods gegrond in een genadige daad van Godswege. De lezer ziet en begrijpt dat dat bij de engelen als 'zonen Gods' anders is bepaald. Niet de genade, maar de (geestelijke) natuur beslist. De moeite waar ik over sprak, ligt niet in de verhouding: 'God-engel' of in die van 'God-mens', die leveren geen van beide problemen op. De kwestie wordt wel de verhouding: 'engel-mens', die, indien ten volle ernstig genomen, ons voor onoplosbare problemen plaatst.

Toch is deze opvatting al oud, ja misschien wel de oudste. Een van de codices van de Septuaginta, de bekende en gezaghebbende Griekse vertaling van het Oude Testament, heeft het woord vertaald met 'angeloi'.⁴ De codex dateert uit de vijfde eeuw na Christus, dus een tijd die al vijftien eeuwen achter ons ligt.

Er zijn nog oudere getuigenissen. Op zoek naar een tijd waarin die draad voor het eerst zichtbaar wordt, komen we uit bij het apocriefe boek *Baruch*, een geschrift uit de eerste eeuw voor Christus. Als de schrijver is toegekomen aan de vermaningen wijst hij op 'de reuzen': 'Toen werden de reuzen geboren; die beroemden, die oerouden, groot van gestalte en ervaren in de krijg. Niet dezen verkoos God, en evenmin gaf Hij hun de weg der kennis. Zij kwamen om, omdat ze geen inzicht bezaten; zij kwamen om vanwege hun dwaasheid'.⁵ Het 'toen' of 'eens' slaat op overoude tijden. Hun krijgskunst wordt in Gen. 6 : 1-4 niet vermeld, maar hun gestalte en kracht sloot dit in... (hier volgt een opmerking over de Enakieten uit Num. 13 : 32 en Deut. 9 : 1, 2), '... De reuzen kwamen om in de ramp van de zondvloed: ze hadden geen wijsheid, ze onderhielden Gods geboden niet'.

Tot zover *Baruch*. Ook de schrijver van het boek *Wijsheid*, geschreven in de eerste helft van de eerste eeuw voor Christus en toen gesteld op de naam van Salomo, is door dit thema geboeid geweest. We lezen in hfst. 14 : 6⁶: 'Want in oude tijd al, toen de overmoedige reuzen omkwamen, liet de hoop van de wereld, die op een vlot een toevlucht had gezocht, aan de wereld een kiem na voor een nageslacht, nadat zij door Uw hand bestuurd was'. Wat mij altijd weer opvalt is de heel andere invalshoek van deze auteurs van de apocriefe boeken, die blijkt uit hun interesse voor de reuzen. Een punt dat men 'onder ons' meestal stilzwijgend passeert. Omdat we er geen raad mee weten? Mogelijk. De apocriefe boeken zijn er mee aan de gang gegaan.

Met zo veel woorden staat er in de zojuist aangehaalde teksten niets over engelen en hun huwelijken. Anders wordt dat bij een geschrift dat wij plegen te rangschikken onder de zogenaamde Pseudepigraphen, die nog verder van de Canonieke boeken afstaan. We doelen op het boek *Henoch*, dat in de tweede eeuw voor Christus wordt gedateerd. Al spoedig, meteen na de eerste vijf inleidende hoofdstukken, biedt de ons onbekende schrijver een relaas van wat er zijns inziens (of bij zijn weten?) ten tijde van Gen. 6 : 1-4 zou hebben plaatsgegrepen. Zo horen we van een overste der engelen, en andere leidersfiguren, die allen met name worden vermeld. We horen van hun plan

KERNREDACTIE:

DR. W.G. DE VRIES (eindred.), DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP, PROF. DR. M. TE VELDE.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. LUITEN, DRS. C.J. DE RIJTER, DRS. H. VELD-MAN, PROF. DR. K. VELING.

MEDEWERKERS:

DRS. J.A. BOERSEMA, J.M. DE JONG, A.JOH. KISJES, DRS. J. MESSELINK, DRS. J. SMELIK.

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:

De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA te Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V., Postrekening 406040 t.n.v., De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA Goes. Tel. (01100) 15591.

ABONNEMENT:

f 84,75 per jaar; f 45,25 per halfjaar; studenten f 69,25 per jaar (binnenland). Buitenland: f 143,50 per jaar (zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn.

Losse nummers f 1,85 (excl. porto).

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,45 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

de vrouwen te nemen; dat zij zich daartoe gezamenlijk bij eed verplichten; van de tijd wanneer en de plaats waar de eed wordt afgelegd; van hun gemeenschap met de vrouwen en de *monsterachtig grote reuzen* (3000 ellen lang!) die aan die verbintenis ontsproten. Daarenboven, zo vernemen we, onderwuzen de engelen de vrouwen ook nog de kracht van betoveringen en bezweringen, de kennis van geneeskrachtige kruiden enz., van wapenen en cosmetica, waarneming van de wolken en de sterren, waarbij iedere engel specialist was op zijn eigen terrein. Gevolg van dit alles **was**, dat door de mateloosheid van de reuzen de goddeloosheid op aarde hand over hand toenam. Mens en dier gingen de perken te buiten. Mede op aandrang van de goede engelen. **besluit** de Allerhoogste **in** te grijpen en val het plan op de vloed te **zenden**.⁷

Een ander Pseudepigrafisch geschrift is de zogeheten *Jubileëen*. Het dateert uit de tweede eeuw voor Christus en beschrijft in 50 hoofdstukken (het beheersende schema is dat van de tijd die verloopt van jubeljaar tot jubeljaar. Vandaar de naam) de historie vanaf de schepping tot de uittocht. De auteur laat ons niet in het onzekere m.b.t. zijn gevoelen, dat het engelen waren die op de vrouwen onder de mensen hun oog hadden geslagen, ze namen, en bij hen reuzen verwekten. Het geweld op aarde nam daartoe toe. Alle vlees – van mens tot dier – verdierf zijn weg.

In een golf van bloeddorst en kannibalisme begonnen mens en dier elkaar te verslinden. De hiervoor verantwoordelijke engelen werden toen door God gestraft, uit hun hoge positie verstoten en gebonden in de diepten der aarde. Hun kinderen werden vervolgens door een vonnis van God gedoemd elkaar met het zwaard te doden. Wat zij ook deden. Merkwaardig is in dit verband, dat deze gerichtsoefening *aan de zondvloed voorafgaat* en *daarvan losstaat*. Want de vloed wordt verderop in dit hoofdstuk door een nieuw, apart decreet aangekondigd.

Te noemen is in dit verband ook nog een ander geschrift, het Genesis-apocryphon, dat niet direct tot de Pseudepigrafische literatuur behoort, maar in 1947 in Grot 1 van Qumran is gevonden. dus deel uitmaakt van de Dode Zeerollen. Lezenswaardige lectuur voorzeker! Zo vernemen we daar, dat de wondertekenen bij de geboorte van Noach zijn vader Lamech doen vermoeden, dat zijn vrouw Bath-ennsch overspel zou hebben gepleegd met een van de godenzonen. Zijn vrouw Bath-enosch (hoe weet de schrijver toch haar naam??) betuigt haar onschuld, herinnert Lamech aan wat er tijdens de gemeenschap plaatsvond. Lamech, door zijn vrouw overtuigd, vraagt zijn vader Methuselach om raad, die hem op zijn beurt verwijst naar Henoeh, de geliefde bij de engelen. Henoeh stelt dan kleinzoon Lamech helemaal gerust.

Genoeg hierover. Net was maar een staalkaart. Het klinkt ons erg fantastisch in de oren. Wie kan dat geloven? Wie acht dat aannemelijk? Of zou er toch een heel, heel oude overlevering aan ten grondslag liggen, die een kiem van waarheid bevat. De engelen-theorie heeft heel wat aanhangers gehad. Beroemde namen uit de kerkgeschiedenis trekken aan ons oog voorbij: Irenaeus, Tertullianus,

Cyprianus. En dan de klinkende namen uit de geschiedenis van de exegese van de laatste anderhalve eeuw: Delitzsch, Gunkel, König, Procksch en anderen.

Men heeft zich afgevraagd waar die theorie toch vandaan komt. Men zocht in de richting van het Jodendom uit de periode tussen het Oude en het Nieuwe Testament. Inderdaad koesterde dat Jodendom een grote belangstelling voor de engelen; hetzij als middelaars tussen de mens en de Ongenaakbare God, of als tussenwezens belast met het bestuur van de schepping, of als beschermengelen. In de kringen die door de ontdekkingen van Quirran in het licht der belangstelling zijn getreden leefde men zeer direct met de engelen mee! Maar, onze vraag blijft: Waar komt die theorie vandaan.

De in ons eerste artikel genoemde G. Closen wijst op het boek *Tobias* of *Tobit*, hoofdstuk 6 en volgende. In grote trekken komt het verhaal hier op neer dat de jonge Tobias, op weg naar Rages, een plaats in Medie, een reisgezel krijgt, die in werkelijkheid een engel is. De engel staat hem met raad en daad terzijde, bepaaldelijk in gevaarlijke situaties, zoals bij die vis die dreigde hem te verslinden toen Tobias aan het baden was. De engel leert hem uit het hart, de lever en de gal een bezweringsmiddel legen o.a. boze geesten te bereiden. Dit blijkt aldaar goed van pas te komen, wanneer Tobias, aangekomen in Rages, en binnengegaan in het huis van Raguel, kennis maakt met diens dochter Sara. Rondom deze Sara hangt een waas van geheimzinnigheid. Reeds zeven maal was ze gehuwd, maar steeds voor zeer korte tijd. Alle zeven echtgenoten waren in het huwelijksbed gestorven. Gefluisterd werd, dat een demon, die op haar verliefd was, daar de hand in had. Die demon deed geen vlieg kwaad, maar duldde in de liefde geen mededinger naast zich. Die moest het met de dood bekopen. De engel helpt nu Tobias en haar vader Raguel over hun vrees voor een nieuw huwelijk met Sara heen. Raguel leidt Sara tot Tobias, de boze geest wordt met het bezweringsmiddel uit hart en lever van de vis gefabriceerd, onschadelijk gemaakt en door Rafael, de engel verbannen.

Volgens Closen heeft dit boek Tobias (Tobit) een grote invloed gehad op het geestelijke leven van het Joodse volk. Dat blijkt ook uit de pseudepigrafische boeken: Henoch en Jubileëen. Het apocriefe boek geeft de toon aan voor de pseudepigrafen. En ziedaar de **weg** tot de volgens ons wondervreemde uitleg van Genesis 6 : 1-4 geopend! Of we het met Closen eens zijn? We zouden niet deze opvatting enkel en alleen op het boek Tobit vast willen pinnen. We vallen hem eerder bij als hij de mogelijkheid opert dat zowel Tobit als Henoeh en de Jubileëen samen hebben geput uit een bron van nog ouder gedachtengoed, waarvan de oorsprong door ons niet meer te achterhalen is. In het Oude Testament is ons daarvan geen spoor bewaard.

We zullen het met het Oude Testament moeten doen; met wat dat openbaart met betrekking tot de engelen. Daar hebben we vaste grond onder onze voeten. Dat neemt niet weg, dat we wel eens zouden willen weten of, en zo ja

wat, liet volk Israël nog inder over de engelen heeft gewezen, maar wat voor ons niet in de Bijbel is opgetekend en bewaard. We moeten niet uit het oog verliezen, dat de Israëlieten, patriarchen en profeten van heel wat dingen weet hebben gehad, waar de kerk vandaag geheel onkundig van is. Zij stonden dicht bij de leefden in de tijd van de openbaring. Maar voor de Kerk vandaag heeft onze God het niet nodig geoordeeld dat wij dat allemaal zouden weten.

Bezwoeren tegen de engelen-hypothese

Bij ontstentenis van een uitvoeriger informatie over de engelen dan we nu in Gods geopenbaarde woord bezitten, alsmede de twijfelachtige herkomst en inhoud van apocriefen en pseudepigraphen in rekening brengend, staat ons op het ogenblik niet anders te doen dan onze moeiten met deze hypothese in de vorm van vragen aan de aanhangers voor te leggen. De vragen zijn:

1) Kunnen engelen (in acht neinetid hun natuur) door mooie vrouwen worden aangetrokken; met deze vrouwen huwelijken sluiten; en bij hen nakomelingen verwekken?

2) Hoe moeten we ons verder een dergelijke verbinding voorstellen. De lezer begrijpe mij wel: We willen ons niet verliezen in pikante bijzonderheden, maar bij de uitleg van de Schrift gaat ook ons voorstellingsvermogen zijn werk doen. Zo lezen we in het Oude Testament dat engelen meer dan eens de gedaante aannemen van een mens, als incognito verschijnen en voor mensen doorgaan tot er aan het einde van het verhaal een ontkenning komt waarin de engel de beschouwer zijn engelennatuur bekend maakt op een of andere manier. We denken aan de drie mannen die Abraham op bezoek kreeg in Gen. 18. Een was God zelf. Twee waren engelen. We lezen van hen dat zij aten (18 : 8). We lezen hij Gispin in diens commentaar⁸ Josephus, Ant. I, 11, 2, denkt, dat zij voor Abraham de schijn van etenden aannamen. Rasji: "het scheen alsof zij aten". Zie voor een dergelijke opvatting, waar het de engel Rafael betreft, Tobit 12 : 19. Aalders (in K.V.) verwierpt deze opvatting en denkt aan een verschijning van de HERE God en zijn engelen in een zo zeer reële menselijke gedaante, dat deze ook voedsel tot zich neemt. Popma, Harde Feiten: "Het redenerend verstand staat hier volslagen machteloos... Het klinkt ons bijna profaan in de oren, als we vernemen dat God als gast bij Abraham kwam en onder een boom bij zijn tent kalfsvlees en pannekoeken at". In Richt. 6 : 17-21; en 13 : 15-20 handelt de Engel van Jahwe anders dan hier de drie mannen.' Tot zover Gispin.

We vragen: Waarom handelt de Engel daar anders? Komt er gaandeweg een steeds duidelijker afstand-nemen ten opzichte van de inens door God en zijn engelen? Hangt dit misschien samen met de voortgang van de openbaring? Zijn Jahwe en zijn engelen in de oudste tijden inderdaad dicht bij de mensen genaderd tijdens hun theofanieën (verschijningen)?

Terug naar Genesis – hoofdstuk 19 – lezen we, dat bij de komst der engelen, de mannen van Sodom in rep en roer

zijn. Zo echt menselijk hebben die engelen er uitgezien dat ze begerenswaardig werden voor deze verdorven mannen, die in lust voor hen ontstaken. Maar, mogen wij nu van het 'als echt mens er uitzien' de stap maken van liet (op dat moment) ook echt menselijk zijn, met al wat daarin opgesloten ligt? Is het geoorloofd de lijn door te trekken, terug van Genesis 19 waar het gaat over goede engelen, naar Genesis 6, waar het ook over engelen gaat, in een situatie van 'prikkel en geprikkeld worden', maar dan wel over engelen die van dat vermogen verkeerdt gebruik maken?

Het zijn boze engelen. Boze engelen, die zo vermenselijkt zijn, dat zij dingen doen die volgens ons niet 'eens engelen' zijn, bij een engel behoren, ongeacht of hij goed is of boos. Zij paren zich met meisjes, en het is een verbintenis die nakroost tot gevolg heeft, dat zelf wellicht ook in staat is nakroost te verwekken. Zouden, zelfs kwade engelen, tot zoiets in staat zijn?

Men heeft hier wel willen wijzen op het verschijnsel van bezetenheid, uit het Nieuwe Testament zo bekend. Maar in het N.T. lees ik nergens dat de demonen de bezeten tot zo'n uiterste drijven dat zij zich seksueel aan iemand vergrijpen. Wel dat ze hun slachtoffers in het vuur of in het water drijven om hun een ongeluk te doen krijgen (Marcus 9 : 14) of zich met stenen slaan (Marcus 6). Ik zou het doen van de zonen Gods, de b'nē 'elohim, beslist niet als geval van bezetenheid willen zien. De 'zonen Gods' zijn geen demonen die gebruik maken van mensen. Ze treden bewust op en handelen zelf.

3) Dan hebben wij nog niets gezegd over de bekende, zo vaak in dit verband aangehaalde uitspraak van onze Heiland in Mattheus 22 : 30. Die door velen doorslaggevend is, bij het bepalen van hun standpunt. Gezien de Schriftgegevens waarover wij beschikken – aangenomen dat deze optimaal zijn benut, zal dit de doorslag blijven geven in de discussie. Voorzover wij althans nu kunnen zien. W.A. van Gemeren, in een artikel in de Westminster Theological Journal, van 1981, spreekt aan het einde de wens uit dat de deur voor deze optie – de engelen-hypothese – niet wordt gesloten. Hij noemt enkele zaken die heroverweging z.i. noodzakelijk maken. Wellicht hebben wij in een volgend artikel nog gelegenheid hierop terug te komen.

De Sethieten(-Kainieten)-hypothese. Enkele vragen

Dit alles impliceert niet dat wij nu met zoveel anderen de opvatting die we als de 'Sethieten-hypothese' karakteriseren, gaan bijvallen. Al zullen zij de term 'Sethieten-hypothese' niet gebruiken, ja, zal die aan sommigen onbekend zijn. Ook omdat de zaak ten diepste voor hen daar niet op vast zit. Het gaat hun immers om de grote scheidslijn tussen kerk en wereld, heilig en onheilig zaad.

Tot op deze tijd wordt de mening nog onder ons voorgedragen in meditatie en preek.' Wij hebben een vorig maal ons reeds gepermitteerd enige kanttekeningen te maken, hoewel zeer beperkt. We achten het standpunt genoeg-

zaam bekend om nu terstond onze vragen aan de aanhangers te stellen en vragenderwijs onze bezwaren te uiten.

1. Zijn de verdedigers niet te gemakkelijk, zeg maar te vlot, in het plaatsen van een =gelijktken tussen enerzijds Kain en 'de wereld', in de zin die wij thans aan het woord hechten en Seth en de christenheid of de kerk waartoe wij thans behoren? Wij voor ons zouden Kain niet zonder meer gelijk willen stellen met de 'wereld', maar liever met een deel van de mensenkinderen; in het dat deel dat tot vluchten is gedoemd – door een uitpraak Gods! – en zich dan verschanst in een stad; kans ziet daar zich een naam te maken, een macht opbouwt en die macht ook laat gelden tegenover anderen, die moeten buigen. De Kainieten zijn de wereldlingen, die revanche nemen. En daarin tot op grote hoogte slagen. In hun kringen vindt men de uitvinders. Ik geef aanstonds toe dat we in die kringen 'de vromen en Godvrezenden' niet moeten zoeken. Al kunten er zelfs daar uitzonderingen op de regel zijn geweest.

En Seth? Als bij Seths zoon Enos, aan het eind van hoofdstuk 4 wordt opgemerkt: 'Toen begon men de naam van Jahwe aan te roepen', zijn wij zo vrij te vragen: Wat houdt dat nu precies in? Wordt daar gezegd dat het exclusief op de kring der vromen toepasselijk is? Al zijn wij vandaag geneigd zo het verband te leggen, de uitdrukking 'de naam des HEREN aanroepen' en wat die betekent in het raam van die tijd moet nader bezien. We vragen ons af of men aan dit versdeel het volle gewicht van een kerk die haar eigen credienten belegt tegenover de wereld die daar niet aan meedoet, ophangen? Nota bene: Wij ontkennen niet dat de Zoon van God ook in die dagen zich een gemeente tot het eeuwige leven uitverkoren heeft vergaderd! Maar hoe dat toen precies in zijn werk is gegaan? We sluiten ons graag aan bij Gispén als hij schrijft: 'In Gen. 5 : 1-4 worden niet slechts de Sethieten, maar wordt Adam als vader der mensheid met God in verband gebracht. Wel zeer onverwacht zou in ons vers "de zonen van God" komen als aanduiding van de Sethieten.'¹⁰ Hij gaat dan verder: 'Bovendien volgt onze pericop op hoofdstuk 5 en niet op hoofdstuk 4.'¹¹ Dat lijkt erg spitsvondig maar is het niet. De volgorde der hoofdstukken en pericopen dient terdege in de overweging te worden betrokken. Immers, al vertellend wikkelt de gewijde schrijver een bepaalde draad af en juist de volgorde van de pericopen helpt ons die draad in het oog te krijgen.

2. Als wij, onze criteria hanterend, Seth en Kain tegenover elkaar plaatsen, houden wij es dan wel voldoende rekening mee dat Adam, 'nadat hij Seth had verwekt, zonen en dochters verwekte'? In welk van de beide kampen, zo vraag ik, moeten we die andere zonen en dochters plaatsen? Dat van Seth? Of dat van Kain? Of ergens er tussen in? Of doen we beter de gedachte van die twee antagonistische kampen te laten varen en te letten op de ene mensheid, verwekt naar Adams gelijkenis en beeld? Zou dat niet de boodschap van Genesis 5 zijn: Ondanks de zonde, gaat de normale vermeerdering van het menselijk geslacht naar Gods bedoeling door. Kain cum suis is een

zijlijn, die eerst genoemd en afgehandeld wordt. Dat zijn de 'outcasts', al hebben ze een macht opgebouwd. Met Gispén vragen wij ons af 'of wij mogen aannemen dat de Sethieten door het gedrag van mensen als Enos, Hénoch, Lamech en Noach, 'zonen van God' verdienen genoemd te worden, 'terwijl zij in meerderheid tot de goddelozen behoorden, die door de zondvloed met de Kainieten verdeld worden'.¹²

3. We noemen nog eens Gispén en citeren: 'Dan is er in ons vers een tegenstelling tussen "zonen van God" en "dochteren der mensen", maar de Sethietische mannen waren ook mensen. Men moet dan de uitdrukking "de dochteren van de mensen" de betekenis geven van: "de dochters van andere mensen".'¹³

4. In nauw verband hiermee staat de vraag die wij voor ons al jaren lang hebben gehad, nl.: Waarom wordt hier bepaald van de zonen Gods gesproken? En niet van de dochters? Die zullen er toch ook zijn geweest: dochteren Gods? In het direct aan onze pericop voorafgaande geslachtsregister – Gen. 5 – worden zij voortdurend vermeld. We vragen verder: Waren die misschien niet (zo) mooi en daarom het aankijken niet waard? Indien ja, is het vrouwelijk schoon dan soms het monopolie van de ongelovige wereld? Dergelijke vragen laten zich stellen. Ja, maar, hoor ik iemand opmerken, vormen de gemengde huwelijken dan geen gevaar? Zeker, antwoorden wij, maar als God in zijn woord daartegen waarschuwt (b.v. Deut. 7 : 3) ziet Hij naar beide zijden: jongens en meisjes, die buiten de kring van Gods volk, relaties kunnen aanknopen. Maar dun zijn we in Israël. Een duidelijk afgebakend volk! Het gevaar schuilt niet alleen in de meisjes van buiten de kerk. Wie vandaag eens rondziet in de kerk, zal mij dat ook aanstonds toestemmen. Onze meisjes en vrouwen mogen best worden gezien. In mijn pastorale praktijk, jaren geleden, heb ik meegemaakt dat jongens van de wereld, de omgang met meisjes van de kerk zochten; en er een bezoek aan de pastorie voor over hadden. Alleen, ik kom terug op wat we boven zeiden, we moeten niet te snel terugconcluderen uit wat we vandaag meemaken tot de toestand zoals die toen, in de begintijd is geweest. Want we moeten goed in het oog houden dat in Genesis 5 de hoofdstroom van de mensheid voor ons verschijnt en die draad wordt in Gen. 6 : 1-4 vastgehouden en doorgetrokken. Alle dochters der mensen, afkomstig van Adam en Seth verschijnen hier voor het voetlicht. Zie hier enkele vragen in verband met de zgn. Sethietenhypothese, die wij zo vrij zijn de lezer ter overweging voor te leggen. Volgende keer gaan we verder met de 3e hypothese en komen tot de uitleg van onze pericop.

H.M. Ohmann

¹ Het Hebreeuws kent de volgende woordverbindingen: b'ne ha'elohim (Gen. 6 : 1 en 4, Job 1 : 6 en 2 : 1); b'ne elohim in Job 38 : 7; b'ne elim in Psalm 29 : 1 en 89 : 7.

² bar elahin is de Aramese term

³ J.P. Lettinga. *Grammatica van het Bijbels Hebreeuws*, par. 70e.

⁴ De *Codex Alexandrinus*.

⁵ Weergegeven naar de vertaling van B.N. Warnaco, O. *Pmem* in: *Jeremias, Klaagliederen en Baruch*, BOT 1957.

⁶ Weergegeven naar de vert. van A. Drubbel M.S.C. in: *Wijsheid*, ROT. Roermond en Maaseik 1957.

⁷ Zie voor Henoch en Juhileeën: *Die Apokryphen und Pseudepigraphen des Alten Testaments, übersetzt und herausgegeben von E. Kautzsch*, Darmstadt 1962, resp. 217 v. en 81 v.

⁸ Gispén, 'Genesis II', in: *Commentaar op het Oude Testament*, 154/5.

⁹ Zie: *Bijbels Dagboek. De kracht van hunne krach?*, 1487; Bij 21 juli vindt men een overdenking in die geest: in dat van 1991 een andere overdenking die van die uitleg uitgaat. Ze zijn van de hand van resp. ds. T.J. Havinga te Assen en ds. A.J. Mol te Nede. Een preek van die strekking vindt u opgenomen in de bundel *Gods Weg en Werk* van de hand van ds. T. Dekker in Kampen. p. 47vv.

¹⁰ Gispén, *a.w.*, 218.

¹¹ Gispén, *idem*.

¹² Gispén, *idem*.

¹³ Gispén, *idem*.

GEDWONGEN VERTREK

De heerlijkheid des HEREN steeg op uit het midden der stad en plaatste zich op de berg die ten oosten van de stad ligt.

Ezech. 11,23

God houdt het voor gezien. Noodgedwongen. Hij trekt zijn majesteitsvertoon terug uit het centrum van genade en verzoening.

Aangrijpend! Wat is er aan de hand?

Aan het begin van zijn profetenloopbaan heeft Ezechiël een indrukwekkend visioen gezien. De levende God op zijn troonwagen.

Oogverblindend. De wagen alleen al: alsof de zon in een autoruit weerkaatst wordt. De gestalte van God zelf schittert nog feller. 'Het was zo iets als...' Je kunt niet in licht kijken dat feller is dan de zon.

Oorverdovend. Geen vriendelijk geratel van wielen. Als het donderend geraas van een waterval (1,24).

Gedragen door engelen.

Voortbewogen door dwars op elkaar gemonteerde wielen, een soort kogelraderen. God km alle kanten op. Snel als de bliksem.

En de velgen zijn vol ogen: God ziet alles.

Let erop waar Ezechiël dit ziet. In Babel. Het huidige Irak. Merkwaardig. De levende God is vrij om te gaan en te staan waar Hij wil. In Jeruzalem gebruikten de geestelijke leiders een gezegde. 'Dit is de pot en wij zijn het vlees' (11,3). Alleen binnen de muren van Jeruzalem was je veilig voor Gods heilige woede. Onder alle omstandigheden. Wat je ook uitspookte. In de kerk zit je goed! Maar God verschijnt in Babel. Zijn verblijf in Jeruzalem wordt nooit een gedwongen verblijf.

Zeker: God heeft Sion hoog vereerd. Ter woning heeft Hij haar begeerd. Niet omdat Israël zoveel beter was. Nee: puur vrijmachtige liefde.

Maar Ezechiël ziet het aankomen: hij wordt aan zijn haren naar Jeruzalem gedragen (8,3). Kijk, daar was de heerlijkheid van de God van Israël. Waar?? Bij de noordelijke ingang. Dus al niet meer in het heilige des heiligen. God is al in beweging gekomen. Hij begeeft zich naar de drempel (7,3), neemt plaats op zijn wagen (10,10) en vertrekt. Weg.

Nee, nog niet. Bij de Oostpoort houdt de wagen stil. Zou

Extra nummers van De Reformatie...

...kunt u bestellen door overmaking van de kosten op postrekening 40 60 40 t.n.v. De Reformatie-Goes, onder vermelding van jaargang en nummer.

Dit zijn de **kosten** (incl. porto):

- 1 ex.: f 3,15
- 2 ex.: f 5,60
- 3 ex.: f 8,25
- 4 ex.: f 10,10
- 5 ex.: f 11,95

Na ontvangst van het bedrag wordt uw bestelling per omgaande uitgevoerd.

God toch nog? Nee, 'i is niet meer dan een laatste blik achterom. Een vernietigende blik. God houdt het voor gezien.

Aangrijpend. God laat zijn kostbaarste bezit over aan de vijand. De tempel wordt **onbewoonbaar** verklaard. De offerdienst kan worden stilgelegd. Het oude verbond is oud.

Waarom eigenlijk?

Ja, noodgedwongen. Lees hoofdstuk R. Aan Ezechiëls ogen is voorbijgetrokken wat God zelf allemaal heeft moeten aanzien. Die ogen in de troonwagen hebben het echt wel signaleerd!

Bij de noordelijke ingang van de tempel: een afgodsbeeld (voor de koninklijke familie?). Als concurrent van de levende God, **zodat** Hij ver van zijn heiligdom moet blijven (8,6). In de tempel blijken alle mogelijke goden uit omliggende landen **geïmporteerd**. Tammuz (Baäl) wordt beweend, alsof regen en droogte en alle dingen niet uit Gods Vaderhand komen. Bij de ingang van de tempel **stan** zoonbidders: hun gezicht naar het oosten. Dus met hun **mg** naar God. **Alsof** het lot van Israël van natuurkrachten **afhangt** en in de sterren geschreven staat.

Kortom: de kerk haalt de afgoden van de wereld in huis. En de kerk is woonhuis van de levende God.

En alsof dat nog niet gruwelijk genoeg is: moord en doodslag is aan de orde van de dag.

Hoor de verontwaardiging in Jeremia 7: '**Wat?** En dan komt u voor mijn ogen in dit huis, waarover mijn naam is uitgeroepen, en u zegt: wij zijn geborgen'.

Wij zijn geborgen.

Wat is de vergissing? God heeft ogen. Als Bondgenoot is Hij present. Maar Israël dacht: de HERE heeft het land verlaten. De HERE ziet **het** toch niet (8,12; 9,9).

Leven in het Verbond en dan denken dat God er niet hij is, **dat** is een vergissing. Sterker: ongelooft.

Juist in het Verbond inoet je willen leven van verzoening. En je leven willen beteren.

De ballingschap 'bevat een ernstige waarschuwing aan de kerk: God is **hoogstpersoonlijk** present. Wie gelooft, zal het merken. Hij zal u tot een God zijn. Wie God-loos blijft leven ook: verschrikkelijk, als Hij tenslotte vertrekt. Noodgedwongen.

Godsverduistering! En in de duisternis zo verschrikkelijk aanwezig.

'En de heerlijkheid plaatste zich op de berg die **ten** oosten van de stad ligt.'

Zien we **het** goed? God vertrekt niet helemaal **van** de aarde! Niet dat hei met zijn toorn nog we' meevalt. De honger en de pest en het moordende zwaard **van** de vijand zijn doorgedrongen **tot** in kantoren en fabriekshallen, tot in huiskamers en keukens. Vooraanstaande **kerkmensen** vallen dood **neer**.

Ezechiël schreeuwt het uit (11,13): ach **Here** HERE, gaat u een eind maken aan dit restje van Israël?

Nee, Ezechiël, Ik zal een nieuw begin maken.

Wonderlijk. De aarde wordt niet aan zichzelf overgelaten. Niet definitief aan Gods toorn prijsgegeven. God betreft op de Olijfberg de wacht.

Dat wekt verwachtingen. Hoop op een nieuw Verbond vol genade en verzoening. Een verbond, waarin God zelf in zijn majesteit present is. En waar die heerlijkheid **ge-respecteerd** wordt. Zonde wordt met berouw erkend. Verzoend. Uit dankbaarheid **bestreden**.

Wonderlijk: de kerk bestaat. Woonhuis van de Levende.

J. Wesseling

WELKE KERK GING STUK? I

Onlangs verscheen een boek van 245 bladzijden met een relaas over de breuk die optrad binnen de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) in de jaren 1967-1974 onder de titel 'Een kerk ging stuk'. Het is geschreven door de Nederlands Gereformeerde predikanten G. van den Brink en H.J. van der Kwast. Zij delen mee dat dit boek allereerst geschreven is voor de leden van de Nederlands Gereformeerde Kerken en in het bijzonder voor de jongeren. Deze vragen zich namelijk af wat er toch gebeurd is toen zij nog een kind waren.

In de tweede plaats is dit boek bedoeld voor die broeders en zusters in de vrijgemaakte kerken, die de zaak ook eens van een andere kant willen bezien. Daarmee richt het zich dus ook rechtstreeks tot ons.

De brandende vraag, die de titel van dit boek oproept, is natuurlijk meteen: welke kerk ging stuk? De kerk, zoals de Here Christus die vergadert van het begin tot het eind van de wereld? Of een kerk die er eigen specialismen op na houdt? Uit het vervolg zal blijken dat dit de kern van de hele zaak is.

Partijschappen?

Het begin van dit boek is merkwaardig. Het eerste hoofdstuk draagt als titel 'Twintig jaar partijschappen'. Geen moedgevend begin. Meteen wordt gesproken over 'de bloedgroepen van de Vrijmaking'. Daarmee worden vier stromingen naast en tegenover elkaar geplaatst aan de hand van slechts een 'verslag' over een referaat uit 1968 van één persoon, van wie verder een m.i. ongelukkige brief, die in 1953 onder de studenten te Kampen heeft gecirculeerd, breed wordt geciteerd. Zo schrijft men toch geen kerkgeschiedenis!

Dit denken in partijen lijkt me de grote fout van dit boek dat toch een stuk kerkgeschiedenis wil schrijven. De eenheid die na de Vrijmaking van 1944 opbloeide, bestond in een samengaan van alen die naar de Schrift wilden leven en daarom de gereformeerde belijdenis aanvaardden. Daarbij werd niet naar een bepaalde 'kleur' gekeken. Er was plaats voor allen die in de vrijheid van Christus wilden staan door te leven naar zijn Woord.

Wel kwamen, mee tengevolge van de Vrijmaking, vragen aan de orde, hoe men tegenover de kerkelijke verdeeldheid moest staan. Maar die vragen leefden ook al vóór de tweede wereldoorlog. En ze leven nog. Ze werden alleen verscherpt, omdat de Vrijgemaakten als scheurmakers en revolutionairen werden uitgeworpen. Had dit geen gevolgen voor de voluit christelijke samenwerking?

Al heel gauw wordt in dit boek het zogenaamde ethisch conflict aan de orde gesteld (17). Onder meer wordt deze

conclusie van het Amersfoortse Congres (1948) inzake de tuchtmaatregelen van de jaren veertig afgedrukt: 'Nu is er een ernstige ETHISCHE CRISIS ontstaan, doordat de synodocratisch gereformeerden, teneinde de samenwerking in het niet institutioneel-kerkelijk leven te bewaren, enerzijds in woord en geschrift betogen, dat de bedoeling van de vonnissen NIET is genocide uitsluiting uit het ~~zijn~~ Gods, maar aan de andere kant tegelijk weigren hun vonnissen, die in strijd zijn met hun beweerdde bedoelingen, weg te nemen'. Nu wordt in dit verband, vreemd genoeg, een uitspraak van prof. C. Veenhof uit 1960 geciteerd, die volgens ds. Van den Brink zich tegen dit massaal aan de orde stellen van dit ethische conflict keert. Maar Veenhof was juist de man die het in 1948 in alle scherpheid aan de orde stelde! In *Kracht en doel der politiek* schreef hij bijvoorbeeld: 'En met nadruk spreken wij uit, dat wie niet vóór alle dingen en altijd op deze zonden wijst en tot een radicaal breken daarmee oproept, verraad pleegt aan de christelijke politieke en sociale actie en elke andere actie; dat wie zich om deze vreselijke dingen, welke een als de kanker voortvretende, ban in het leger zijn, niet bekommert, en toch maar voort organiseert en propageert, bouwsels in elkaar zet, die in den storm van Gods toom zullen worden weggevaagd' (146). Nu kan men zeggen: ieder heeft het recht van standpunt te veranderen. Maar dan zal dit ook duidelijk in de ontwikkelingen moeten worden geschetst. Maar het gaat niet aan, vlak na de beschrijving van het ethisch conflict citaten te plaatsen van 12 jaar later, die suggereren dat prof. Veenhof eigenlijk nooit veel met het stellen van dit 'ethisch conflict' heeft opgehad.

Bloedgroepen?

Ook de indeling in 'bloedgroepen' is kunstmatig en brengt de werkelijke geschiedenis niet in kaart. Zeker niet de uitspraak van K. Schilder dat de Here zich een kerk vergadert, niet een kerkje, een kerk waarin plaats is voor allen die God vrezen. Uit het vervolg zal blijken dat de schrijvers van dit boek het beleid van onze synoden inzake de samspreking met de synodaal Gereformeerde Kerken afwijzen. Maar juist uit de kring van de zogenaamde 'Jansenisten' kwamen de scherpste formuleringen voor deze afwijzing. Daarin stonden ze bepaald niet tegenover de zogenaamde 'Schilderianen'. Was het niet ds. P.K. Keizer, die op de synode van Assen de brief opstelde die later geborneerd werd genoemd en van een verweten stijl? Hij was het ook die de brief met de aanspraak 'Heren' te Groningen opstelde, ter afwijzing van de samspreking, die ds. A. van der Ziel tot verzet bracht. We

komen er nog op terug, maar willen alleen maar zeggen dat deze 'bloedgroepen'-constructie niet op de werkelijkheid klopt. Ze brengt het gevaar mee dat van meetaf in partijtschappen wordt gedacht zonder behoorlijke argumentatie

Drie schorsingen

Dan wordt een drietal schorsingen van predikanten ten tonele gevoerd uit resp. 1958, 1962 en 1964, die veel onrust zouden hebben veroorzaakt. Ze worden zonder enige nuance op één lijn geplaatst als voorbeelden van verkeerd optreden tegen 'goede dienaren van het Woord'. Want bij de derde klinkt de conclusie: 'Daarmee werd voor de zoveelste keer een goede dienaar des Woords op één hoop geveegd met de bedrivers van openbare grove zonden' (28).

Wij achten dit een merkwaardig begin. Alsof het ondertekeningsformulier voor predikanten niet eeuwenlang over de mogelijke schorsing van ambtsdragers spreekt. Onze kerkorde noemt dan ook als zonde die tot schorsing en afzetting kan leiden onder meer: openbare scheurmaking. Dat heeft als zodanig niets met hiërarchie te maken, maar wel met trouw aan het ondertekeningsformulier voor (in dit geval) predikanten. Nog merkwaardiger acht ik de conclusie: 'De spanning nam toe en de sfeer raakte verziekt' (29). Door wie en waardoor deze spanning werd veroorzaakt en waardoor de sfeer werd verziekt, komt niet uit de verf. Het ging bij deze predikanten over drie onderscheiden zaken, waarvan ik meer dan één van dichtbij heb meegemaakt. Daarom zeg ik rustig dat een dergelijke algemene conclusie kant noch wal raakt. Maar ze werkt wel alarmerend.

Even merkwaardig acht ik de opmerking in hoofdstuk 2, dat aan de Vrijmaking een confessionele basis ontbrak en dat deze 'leemte' gevuld werd met een een nieuwe leer over kerk en Vrijmaking (43). Ik meen dat de Acte van Vrijmaking of Wederkeer een heel andere taal spreekt, die juist oproept tot herstel van de gehoorzaamheid aan Christus, op grond van Gods Woord en 'beleden in de aangenomen formulieren van eenigheid en van kerkenordening, en deze alleen'.

Met instemming wordt in dit boek het 'Getuigenis' van 21 maart 1964 geciteerd, waarin gesproken wordt over een 'deformatrice ontwikkeling in onze kerken' en over een 'sectarisch en ernstig misbruik maken van de sleutelmacht'. De ondertekenaars willen signaleren: 'hoe diep het kwaad van het stellen van de confessionele trouw in een aangelegenheid die ter vrije discussie behoort te blijven... in onze kerken is doorgedrongen' (31). Daarbij werd gewezen op de handelingen van de kerkeraad van Murmerwoude en andere kerkelijke vergaderingen, die ds. J. van der Schaft te Murmerwoude schorsings- en afzettingswaardig bevonden wegens zijn pogingen tot hereniging met de synodaal Gereformeerde Kerken.

Deze afzetting werd door de synode van Rotterdam-Delfshaven 1964 met algemene stemmen goedgekeurd.

De namen van de rapporteurs in deze zaak, dr. R.H. Bremmer en ds. G. Janssen, worden hier uitdrukkelijk vermeld, maar helaas niet de conclusie waartoe zij kwamen. Spreekt ds. Van den Brink hier van 'een goede dienaar des Woords', de synode heeft juist op voorgang van deze beide predikanten gesproken over een misplaatst beroep van ds. J. van der Schaft op de christelijke vrijheid, *'omdat het hier ging om de ambtelijke leiding der gemeente op het punt van haar al dan niet voortbestaan als vrijgemaakte kerk des Heren, d.i. van het vergaderen van de gelovigen naar de maatstaf van Schrift en belijdenis'* (cursivering van beide rapporteurs). Maar volgens het 'Getuigenis' moest dit ter vrije discussie staan!

Hoofdstuk 1, geschreven door ds. G. van den Brink, en hoofdstuk 2, geschreven door ds. H.J. van der Kwast, geven ons niet veel moed voor het vervolg van hun boek. Bij voorbaat spreekt de een over een goede dienaar des Woords, terwijl hij in feite unaniem door een gereformeerde synode veroordeeld werd. En de ander heeft het over het ontbreken van een confessionele basis bij de Vrijmaking, terwijl deze juist tot wederkeer naar Schrift en confessie leidde.

De zaak Groningen-Zuid

In hoofdstuk 3 bespreekt ds. Van der Kwast het conflict tussen de Kerk van Groningen-Zuid en haar predikant ds. A. van der Ziel. Dat valt natuurlijk te verwachten, want hij is ondertekenaar van de 'Open Brief' die als katalysator heeft gewerkt in het proces dat tot het ontstaan van de buiten-verband kerken heeft geleid. De conclusie, waartoe ds. Van der Kwast komt is eveneens te verwachten: er was geen enkele reden tot schorsing van deze predikant. Van der Kwast komt tot dit standpunt, omdat hij het hele samensprekingsbeleid van onze kerken ten aanzien van de synodaal Gereformeerde Kerken afwijst.

Zelf heb ik in mijn Cahier *De Vrijmaking in het vuur* uit 1990 (bl. 26-41) een breed overzicht gegeven van de zaak ds. Van der Ziel. Daarbij ben ik ook uitdrukkelijk ingegaan op wat als een rode draad door het hier besproken boek heenloopt: verzet tegen en gekwetsheid over de doorgaande reformatie.

De achtergrond van deze doorgaande reformatie was, dat velen in onze kerken opnieuw de centrale positie van de kerk voor heel de samenleving zagen. Door Van der Kwast 'vrijmakingsgeloof' genoemd (44). Geen wonder, want hij was in de hier besproken jaren medewerker van het blad *Contact*, dat schreef: 'De vrijmaking een reformatie te noemen, lijkt mij een belachelijke zaak'. Daartegenover drongen de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt), gezien de deformatrice ontwikkelingen in de synodaal Gereformeerde Kerken, steeds meer op Vrijmaking aan. Een koers die de schrijvers van dit boek kennelijk niet wilden volgen. Maar wel een koers die volgens de bovengenoemde commissie Bremmer-Janssen op de synode van Rotterdam-Delfshaven als noodzakelijk werd erkend. Daarom citeerden zij met instemming een uitspraak van de kerkeraad te Murmerwoude: 'De Kerke-

raad, ziende hei geestelijk verval bij de synodale gemeenschap, alsmede het oecumenistisch drijven in deze kerken, durft daar geen gemeenschap mee te zoeken'. De commissie reageerde dun nok unaniem: 'dat de leden van de Kerkeraad in het aangeven van de richting, waarin de gemeente geleid en in het aangeven van de richting waarin zij niet geleid diende te worden, zich getrouwe opzieners der gemeente hebben getoond'. Wij kunnen hetzelfde Leggen van het beleid van de kerkeraad van Groningen-Zuid, al kreeg hij mee door de voorlichting van het blad *Opbouw* bijna het hele land over zich heen.

Zeker, er werd door de tegenstanders van hereniging met de synodale kerken en de voorstanders van de doorgaande reformatie niet altijd verstandig en broederlijk geschreven en gesproken. Ik heb dat duidelijk in mijn Cahier erkend en daarom ook gewezen op de laatste Schooldagrede van K. Schilder over 'Zelus en zeloten'. Wie niet voor doorgaande reformatie was, werd door sommigen als niet goed vrijgemaakt afgeschilderd. Hoewel tegelijk moet worden gezegd dat van de andere kant ook smalend gesproken werd over extremisten, fanatiekelingen en drijvers. Van beide zijden dreigde men 'inge-deeld' te worden. Een blad als *Contact* deed daaraan volop mee. En helaas was dit alles verbonden met vredesinitiatieven naar de zijde van de synodaal Gereformeerde Kerken, die toentertijd op geen enkel punt bereid bleken over de verkeerde bindingen en tuchtmaatregelen uit de jaren 40 schuldenkenning te doen. Jammer, dat de auteurs van dit boek daarop niet sterker hebben gewezen. Zij brengen de totale kerkelijke situatie in deze jaren onvoldoende in beeld en verliezen zich daarom in allerlei persoonlijke details.

Pogingen tot hereniging

Nu schreven de aanhangers van *Contact* schamper over de uitspraak van de synode van Assen 1961 (dat de synodale kerken de twistzaak die tussen deze kerken en de onze lag niet hebben weggenomen en dat daarom hereniging niet mogelijk is), dat deze getuigde van 'verwaten stijl' en een 'geborncerde geest'. Ja, men schreef dat men *koste wat het koste* de strijd over 1944 op de kortst mogelijke termijn geheel moest staken. Dat gebeurde dan ook: Puchinger en anderen werden synodaal. Al eerder, in 1960, had ds. F.A. den Boeft, eerst een geweldig strijder voor de doorgaande reformatie, zich bij de synodaal Gereformeerde Kerken gevoegd. Deze situatie mag niet buiten het gezichtsveld blijven, wil men een billijk oordeel vellen.

Ds. Van der Ziel schreef dat hij een dergelijke individuele overgang niet zocht, maar *gezamenlijke* vereniging nastreefde. Daarin was hij consequenter, maar ook gevaarlijker dan anderen: hij wilde de *hele kudde* naar de synodale hiërarchie ierugleiden. Ds. Van der Kwast citeert op bl. 53 wat ik daarover heb geschreven. Maar zegt dat ds. Van der Ziel helemaal geen program had. Niet alleen wat deze zelf geschreven had, maar ook de geschiedenis heeft hem echter in het ongelijk gesteld, want ds. Van der

Ziel is met honderden gemeenteleden synodaal geworden.

Verder merkt Van der Kwast op dat het de bezwaarden van die jaren niet ging om beëindiging van het kerkelijk leven, maar om een kerk met een menselijk gezicht waarin andere kerken en christenen niet altijd en zonder meer licht bevonden werden en het goede en het werk van de Heilige Geest in anderen werd erkend (54). Was het dit alleen maas geweest!

Laat ik daartegenover mogen citeren wat ik in mijn Cahier op bl. 29, 30 heb geschreven: 'Reactie op al of niet vermeend onrecht binnen de vrijgemaakte gemeenschap brengt sommige predikanten en gemeenteleden helaas tot een lonken naar de synodale gemeenschap. Alsof fouten en gebreken bij de één de scheurmakende daden van de ander goed zouden maken! In elk geval kan gezegd worden dat het verschil van mening over de noodzaak van doorgaande reformatie nooit tot tuchttoefening heeft geleid'. K. Schilder sprak dan ook in 1950 van 'het gezeur over nieuwe bindingen'. Bij alle verschil van inzicht was trouw aan Schrift en belijdenis voldoende om kerklid te kunnen en te mogen zijn. Wanneer er schorsingen of afzettingen werden verricht, dan gebeurde dit nooit en te nimmer wegens verschil van inzicht, maar altijd wegens onkerkelijk en revolutionair optreden. Ook de kerkerand van Groningen-Zuid wilde het gevoelen van ds. Van der Ziel dragen, als hij maar geen tegenleiding gaf en de kerkelijke weg zou gaan. De classis Groningen sprak dan ook uit 'dat ds. Van der Ziel niet vanwege zijn beoordeling van de kerkelijke situatie waarin de kerkeraad hem lankmoedig droeg maar vanwege zijn *gedragingen* als ambtsdrager vanuit deze beoordeling in kerkeraad en gemeente verwarring stichtte'. Maar op deze centrale zaak gaat ds. Van der Kwast niet in. Ook niet, wanneer hij de synode van Rotterdam-Delfshaven ter sprake brengt.

De synode van Rotterdam-Delfshaven 1964

Het blijft voor mij nog altijd onbegrijpelijk, waarom deze synode unaniem ds. Van der Schaft veroordeelde en ds. Van der Ziel, die volgens hemzelf precies hetzelfde voorstond, met zo geringe meerderheid. Ook ds. Van der Kwast, die van deze synode deel uitmaakte, gaat op deze belangrijke zaak niet in. Ik meen over de zaak Groningen-Zuid objectieve informatie te hebben gegeven, die door ds. Van der Kwast op geen enkele wijze werd weerlegd.

Ik heb er al eerder op gewezen dat de besluitvorming inzake ds. Van der Schaft op een enkel onderdeel na met *algemene stemmen* plaatsvond. En er was volkomen overeenstemming tussen ds. Van der Schaft en ds. Van der Ziel in deze zaken. Beiden waren van mening dat in de synodale kerken de eenheid in de leer hersteld was en dat deze kerken waren teruggekeerd naar de drie formuleren van eenheid. Beiden meenden daarom dat de weg naar samspreking tot hereniging open stond en niet geblokkeerd mocht worden. Beiden waren van mening dat onze kerken in haar beleid een sectarische weg gingen. Ds.

Van der Ziel had uitgesproken dat hij niet meer tot Vrijmaking kon oproepen. Ook ds. Van der Schaft had hetzelfde gedaan. Opvallend is het dan ook dat dr. Van der Ziel dezelfde schorsingen noemt, waarover de schrijvers van dit boek vallen. Hij schreef namelijk in een brief van 6 april 1964 aan zijn kerkeraad: 'Drijft het kwaad, in Leens begonnen, in Murmerwoude voortgezet, toch niet verder tot verwoesting der kerken'. Leens: dr. Boonstra, Murmerwoude: ds. Van der Schaft. Maar de synode van Rotterdam-Delfshaven consiateerde bij ds. Van der Ziel, evenals bij de twee door hem genoemde predikanten het 'opeisen van een kerkverwoestende vrijheid', al gebeurde dit wonderlijk genoeg met de kleinst mogelijke meerderheid. Onze Kerkorde acht dit schorsingswaardig.

We kunnen ook wijzen op Calvijn, die in de kerkorde van Genève onderscheid maakt tussen zonden die wel en die niet in een dienaar des Woords getolereerd kunnen worden. Hij laat dan 'rebellic tegen de orde van de kerk' onder de zonden vallen, die in een dienaar des Woords 'totalement intolerable' zijn. (Zie over deze hele zaak de samen met ds. D. van Dijk door mij geschreven brochure *De jongste aanval op de vrijmaking als acte van trouw*. Bedum z.j.).

Heel hoofdstuk 4 dat ds. Van der Kwast aan de synode van Rotterdam-Delfshaven wijdt met woorden als 'diep beschamend' en 'voorspel van het schisma' had achterwege kunnen blijven. Vooral, omdat ds. Van der Kwast met allerlei persoonlijke verhalen koint, die er weinig toe doen. Wanneer maar duidelijk was geworden dat het mei ds. Van der Ziel precies zo stond als met ds. Van der Schaft, hadden twaalf leden van deze synode, onder wie ook de schrijver van dit hoofdstuk, zich niet aan de synode-arbeid hoeven te onttrekken. Daarmee openden zij voor een groot deel zelf 'het voorspel van het schisma'. Het is inderdaad een treurige gang van zaken geweest, toen zich een factie presenteerde tegen deze synode. Maar laat men dan eindelijk, na bijna dertig jaar, aantonen dat er een fundamenteel verschil bestond tussen de zaak Van der Schaft en de zaak Van der Ziel, of ruiterlijk erkennen dat de 'bezwaarden' op deze synode zich schromelijk vergist hebben. Ook op dit punt geeft het hier besproken boek geen enkel nader licht.

Maar er is meer. Daarover D.V. de volgende keer.

W.G. de Vries

GEKNIPT VOOR VANDAAG

NATUUR EN GENADE

De Hervorming heeft ons niet alleen de geloofsartikelen over de Zoon en de Heilige Geest, over de kerk en de vergeving der zonden beter doen verstaan.

Ze heeft ook het eerste artikel van ons algemeen Christelijk geloof weer in ere hersteld en met volle nadi-uk beleden: ik geloof in Gnd de Vader, de Almachtige, Schepper van de hemel en van de aarde.

Daardoor hebben zij her natuurlijke weer ontdekt en hersteld in zijn rechten, en het ontdaan van het roomse brandmerk van profaan en ongewijd. Het natuurlijke is niet iets van minde-e waarde en van lagere n-de. Dan zou het niet vatbaar zijn voor heiliging en vernieuwing en dan zou het alleen beteugeld en onderdrukt moeten worden. Het natuurlijke is even goddelijk als de kerk, al dankt het zijn oorsprong niet aan de herschepping, maar aan de schepping, al is het niet uit de Zoon, maar uit de Vader.

Daaraan is het toe te schrijven, dat de hervormers ook zo door en door gezond zijn in hun Christendom. Ze hebben zo niets hijrondeis, niets vreemds, niets overdievens, niets onnatuurlijks; niets van dat ziekelijke en bekrompene, dat zo dikwijls ook oprechte Christenen ontsiert. Ze zijn gewone, natuurlijke mensen, maar mensen Gods.

Het is zo, de beoordeling van de wereld is hij de protestant over her algemeen veel ernstiger dan bij de roomse; de moiaal veel strenger, puriteins soms en rigoureuus. Be protestant gelooft Emmers, dat de zonde alles heeft bedorven en verontreinigd. Hij belijdt, dat de hele wereld in het boze ligt en vol is van verleiding.

Maar tevens erkent hij, dat het natuurlijke niet in zichzelf onheilig is, en dat her daarom wel gereinigd maar nirr veracht of gemeden behoeft te worden. Juist omdat hij ernstiger dan Rome de zonde bestrijdt, kan hij ook beter het natuurlijke in zijn waarde erkennen.

Bij Luther en Zwingli blijft ei-echter nog een zekere tweedeling; de herschepping blijft naast de schepping staan. Calvijn wist het dualisme geheel te overwinnen. Hij heeft de werking der zonde breder dan Luther en dieper dan Zwingli nagespeurd. Maar daarom is de genade van God bij Luther ook beperkter, hij Zwingli armer dan hij Calvijn. Hier in de machtige geest van de Franse hervormer, is de herschepping niet een stelsel dat de schepping aanvult als hij Rome. Niet een godsdienstige hervorming die de schepping intact laat als bij Luther. Veel minder een nieuwe schepping als hij de wederdopers. Maar een blijde hoodschap van vernieuwing aan alle schepselen. Hier komt het Evangelie tot zijn volle recht, tot waarachtige katholiciteit. Niets is er dat nier geëvangeliiseerd kan en behoort te worden. Nier de kerk alleen, ook het huis en de school, de maatschappij en de staat worden onder de heerschappij van het rhristelijk beginsel gesteld.

Naar: H. Bavinck, 'De katholiciteit van Christendom en kerk'. 1888.

Te veel en te weinig II

Houden voor

De Verklaring van 1905 zei te *veel* over de kinderen van de gelovigen, toen werd gezegd, dat zij uit kracht van de belofte van God moeten worden gehouden voor *wedergeboren*. *Maai- tegelijk zegt die Verklaring te weinig!* Het heeft er alle schijn van, dat men om zo te zeggen terugschrikt! Als we van onze kinderen, waarvan we belijden ook bij de doopvont: in zonde ontvangen en geboren, dat ze *al wedergeboren* zijn, wát Leggen we *daarmee* dan wel! En nog vóór het woord 'wedergeboren' uitgesproken wordt, remt de Verklaring daarom af en brengt een element van onzekerheid in. We zeggen niet: *zo is het*. Maar we zeggen: we nemen aan, dat het zo is, maar het kin ook anders zijn, heel anders!

Het is duidelijk, dat de Verklaring zich hier al in allerlei ongerijmdheden verstrikt. Er wordt hier namelijk niet meer *beleden*, maar es wordt *verondersteld*. Dat zijn twee heel verschillende zaken!

We *belijden* de beloften Gods (vgl. Heid. Cat. vr. en antw. 22). Gods beloften over ons en over onze kinderen. Daarop spreekt Gods gemeente van ouds haar 'Amen': her is waar en het is zeker!, 2 Kor. 1 : 20. Uit kracht van Gods beloften en van zijn grootse en heerlijke trouw besluiten wij dan ook zo ons gebed, Heid. Cat. vr. en antw. 28. Maar ieder voelt, dat als je 'amen' zegt op Gods beloften, dan *past* het in geen enkel opzicht om daarbij te zeggen of te denken: maar het kan ook wel anders.

Maar dat zegt die Verklaring van 1905 nu juist *wel!* Dat moet ook wel, omdat *7e* van de kinderen *te veel* zegt ('wedergeboren').

Maar nu zegt ze van Gods belofte *veel te weinig*, als ze zegt: 'krachtens die belofte' houden we het er voor. Verderop in de Verklaring wordt dat 'houden voor wedergeboren' dan ook aan heel iets anders verbonden dan aan Gods belofte, namelijk aan ons 'oordeel der liefde'. Dat is óók onjuist. Want met het 'oordeel der liefde' aanvaarden we een *menselijk woord* (en dan kan er teleurstelling zijn). Maar dat komt bij het *goddelijk* woord van de belofte eenvoudig niet te pas. Uit Gods trouw volgt de betrouwbaarheid van zijn woord: 'Zichzelf verloochenen kan Hij niet', 2 Tim. 2 : 13. Het is een kwetsen van het amen-karakter van het geloof het 'oordeel der liefde' bij Gods belofte ter sprake te brengen! Maar wanneer we bij de kinderen (uit kracht van een speculatieve theologie!) méér willen zeggen dan Gods beloften ons toelaten, namelijk niet alleen dat die beloften aan hen geadresseerd zijn, maar óók dat God zijn belofte reeds aan hen bezig is te vervullen *in de vernieuwing van hun hart* ('wedergeboren'), dan noodzaken we ons zelf om het amen-karakter van het geloof te schenden. Op hetzelfde moment dat we *veel* zeggen en boven de 'geopenbaarde dingen' uitgrijpen (tégen de uitdrukkelijke richtlijn van Deut. 29 : 29 in), gaan we van de vastheid van het geloof af en aarzelen we: 'houden voor'!

Het merkwaardige en het beschamende is, dat de Verklaring van 1905 zich hierdoor niet liet terugroepen, maar dat ze die aarzeling, die onzekerheid wilde inbouwen in de geloofs-spraak van de gemeente. En dat werd toen in 1942 e.v.j. zelfs als kerkleer opgelegd!

Natuurlijk, men was er hang voor dat men het zaad van de zelfverzekerdheid zou strooien in de gemeente: 'wedergeboren'. En die angst was goed! Maar toen had men

moeten welen: we mogen deze weg geen stap verder op. Dat is tor schade van het leven van het geloof. Maar men ging die weg wél verder, maar bouwde onzekerheid ten aanzien van Gods *spreeken* in – een ongeluk komt *zelden* alleen! Dat geldt zeker, als het zaken van de kerk aangaat.

Houden voor – in Christus geheiligd

Eenmaal op het spoor, dat er iets van die kleine mensjes, die gedoopt worden, zou moeten worden uitgesproken, namelijk dat ze 'wedergeboren' verondersteld worden te zijn, moet het nu wel verder in dit spoor! In het spoor *niet* van het gelovig reageren op Gods belovend en soeverein beschikkend spreken, maar op het spoor van het spreken over wat er in de mens, in deze mensjes is. Of wat er in hen verondersteld wordt aanwezig te zijn.

Zo zegt de Verklaring dan niet alleen: we houden de kinderen krachtens Gods belofte voor wedergeboren, maar ook voor 'in Christus geheiligd'.

Hier gaat het weer mis. We kunnen hier alleen maar kort aanduiden. In de eerste plaats is het ten onrechte, dat om zo te zeggen in elkaar wordt geschoven de *wedergeboorte* en het 'in Christus geheiligd' zijn. Die twee moeten niet worden gescheiden. Maar ze zijn wel onderscheiden. De wedergeboorte is een zaak van levens-vernieuwing. Die wordt ons om Christus' wil beloofd in her Verbond. Maar dat onze kinderen 'in Christus zijn geheiligd' wil zeggen: ze zijn afgezonderd van de wereld en aan God toegewijd. Ze hebben een plaats in het Verbond gekregen. De belofte (óók van de wedergeboorte) is hun *toegezegd*. Dat is geopenbaard. Maar *verborgen* is of en wanneer de Here in de weg van het geloof de belofte zal vervullen. De eerste fout is dus, dat in deze formule belofte en belofte-vervulling op een onverantwoorde manier in elkaar worden geschoven. Dat werkt weer oppervlakkigheid in de hand. De oproep tot gelovige toeëigening van de belofte wordt in haar kracht gebroken.

En in de tweede plaats zegt het 'houden voor – in Christus geheiligd' *te weinig*. Aan de ouders wordt hij de doopvont gevraagd of zij belijden (dat is: zeker weten in het geloof!) dat hun kinderen a) in zonde ontvangen en geboren zijn en b) toch in Christus geheiligd zijn en daarom leden van de gemeente. Zo zeker als a) is, is b) ook! De toestemming tot wat onder a) beleden wordt, draagt een amen-karakter: 'ja, zó is het'. De toestemming van war onder b) wordt beleden niet minder. Hier komt geen onzekerheid te pas. Paulus redeneert over de moeilijke situatie van een huwelijk van een christenvrouw met een ongelovige man zelfs *vanuit* het vaststaande feit van de (verbonds-)heiligheid van de kinderen, 1 Kor. 7 : 14. In zo'n huwelijk zijn er problemen en vragen genoeg. De vrouw kan zich bijvoorbeeld na haar gelovig worden afvragen, of haar huwelijk met een man, die Christus niet als Heer wil erkennen, nog wel volwaardig is. Dan zegt Paulus: kijk naar de kinderen. Die horen toch bij die Heer? Zij zijn in *dit* huwelijk afgezonderd van de kinderen van de ongelovigen en afgezonderd tot de dienst van God. Onzekerheid op *dit* punt ondergraft voor ouders en voor kinderen de gelovige omgang met de God van het Verbond. Tegen deze leer moeten we dus 'nee' zeggen.

We moeten overigens wel zien, dat de Gereformeerde Kerken in de spanningen van '1905' hadden te worstelen met de zwakheden van het *eigen* verleden. Het verleden als historische achtergrond –, óók van de Christelijke Gereformeerde Kerken, die dat tot vandaag aan de dag ook in eigen gemeenschap ervaren. Het 'neen' tegen A. Kuypers betekent zeker niet, dat die zwakheden zijn overwonnen. We gaan daar nog iets van zien.

J. Kamphuis

DE UITZENDING VAN EEN UNIVERSITAIR DOCENT

Op 21 augustus 1992 vond in Kampen een bijeenkomst plaats ter gelegenheid van het afscheid van drs. J.J.A. Colijn. De bijeenkomst was belegd door de Stichting Fundament. Zoals bekend is drs. Colijn met zijn gezin voor een periode van vier jaar vertrokken naar Debreczen in Hongarije. Aan de theologische faculteit aldaar zal hij werkzaam zijn als universitair docent. De Stichting Fundament treedt op als zappende instantie en heeft daartoe een overeenkomst gesloten met de Senaat van de 'Református Theologiai Akadémia' in Debreczen.

De bedoeling van dit artikel is niet om het nieuws en de bijzonderheden van deze uitzending te verspreiden. Men kan daarvoor de nieuwsbrief van de Stichting Fundament 'Fundamenteel' geheten, aanvragen.¹

In dit artikel wordt stilgestaan bij een aantal aspecten van de uitzending, die de aandacht van de lezers verdienen.

Historische achtergrond

Een universitair docent geeft onderricht aan studenten. In dit geval is het een afgestudeerde van de Theologische Universiteit aan de Broederweg in Kampen, die onderricht geeft aan theologische studenten in Debreczen. De hieruit sprekende zorg voor de opleiding van Hongaarse studenten in de theologie is niet nieuw in de Gereformeerde Kerken in Nederland. Na de Eerste Wereldoorlog, gedurende welke door hulpverlening vanuit Nederland de bekendheid van ons land werd vergroot, kwamen in toenemende mate Hongaarse studenten hier theologie studeren.

Dit leidde ertoe dat de Generale Synode van Utrecht in 1923 een vijftal deputaten benoemde. Het was hun taak uit de kerken middelen te verzamelen om het studeren in Amsterdam aan de V.U. en in Kampen aan de Theologische School voor Hongaarse studenten financieel mogelijk te maken. Hiermede betraden de Gereformeerde Kerken het pad van de materiële hulpverlening aan

buitenlandse studenten.

Deze ontwikkeling werd bevestigd door een uitspraak van de Generale Synode van Groningen in 1927, dat de steun aan de Hongaarse studenten door de Gereformeerde Kerken alleen behoort te geschieden door middel van de daartoe benoemde deputaten. Klaarblijkelijk werd soms ook door individuele personen, of door plaatselijke kerken, aan Hongaarse studenten financiële ondersteuning gegeven. Het is te begrijpen dat dit onder de studenten, die elkaars inkomsten vergelijken, gemakkelijk tot ongenoegen en naijver leidde. Het was een argument om zogenaamde 'wildgroei' tegen te gaan.

De Generale Synode van Middelburg van 1933 bracht nog meer lijn aan in de opzet van het geheel door de deputaten op te dragen aan de kerken een halve collecte per jaar te vragen en de opbrengst hiervan in te zamelen en aan te wenden.

En de Synode van Sneek van 1939 tenslotte ging nog een stap verder en adviseerde de deputaten aan alle classes van de Gereformeerde Kerken te verzoeken een classicale deputaat te benoemen. Het was dan de bedoeling dat deze deputaat de zaak van de Hongaarse studenten zou behartigen en stimuleren. Verder moest hij de financiële bijdragen innen en aan de penningmeester van de generale deputaten afdragen.

Zoals te begrijpen heeft het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in 1939 de geschetste ontwikkeling afgebroken. Na beëindiging van de oorlog in 1945 was een herstel van de vooroorlogse verhoudingen niet mogelijk. Eerst nu, in de negentiger jaren, is sedert de afloop van de zogenaamde Koude Oorlog een terugkeer van de vroegere verhoudingen denkbaar.

Een halve eeuw isolement

Wanneer men over een mogelijk hervatten van de vooroorlogse relatie tussen gereformeerd Nederland en Hongarije nadenkt, dan kan men niet negeren, dat in de halve eeuw tussen het uitbreken van de wereldoorlog en nu veel zijn stempel gezet heeft op de ontwikkeling in beide landen. Door hergeïsoleerd zijn van elkaar heeft men over en weer van elkaars wederwaardigheden maar weinig kunnen meemaken. En dat terwijl de veranderingen diepgaand en snel waren.

Om enkele voorbeelden te noemen.

In Nederland heeft de Vrijmaking plaatsgevonden. Dat

was in het laatste oorlogsjaar. De jaren na 1945 waren voor het land als geheel jaren van wederopbouw. Voor de vrijgemaakt-gereformeerden waren het jaren van opbouw van het kerkelijk leven. Daarbij werd ernaar gestreeft de Vrijmaking een reformatie te laten zijn. Een wederker tot Schrift en belijdenis.

Het tijdsbeeld van de periode van nationale wederopbouw begunstigde de ontwikkeling van het gereformeerde leven. In de politiek, in het onderwijs, in het maatschappelijke leven, overal werden organisaties opgericht, die in hun statuten tot uitdrukking brachten alleen op Schrift en belijdenis zich te willen baseren en niet op gangbare opvattingen of algemene beginselen.

In Hongarije, en ook in Roemenië en andere landen, waar nazaten van de Hongaarse calvinisten gevonden worden, is de ontwikkeling heel anders geweest. De 'Magyar Reformatus Egyház', de Gereformeerde Kerk daar, heeft een periode van onderdrukking door een atheïstisch regime achter de rug. In plaats van opbouw werd het kerkelijk leven afgebroken. Nagenoeg alle kerkelijke goederen werden afgepakt. Het onderwijssysteem werd tot een verlengstuk van de communistische indoctrinatie gemaakt. Persvrijheid was onbekend. Predikanten, die zich onderscheidden door geestelijke weerbaarheid werden onschadelijk gemaakt. De spionagemethoden van de geheime diensten zaaiden wantrouwen en vergrootten de reserve tegen allen, die niet behoorden tot het eigen, vertrouwde groepje. Verder waren er de effecten van de etnische minderheidspositie in de Hongarije omringende landen.

Hoe heeft men zich geestelijk staande kunnen houden? Uit de geschiedenis van de Hugenoten weten we dat het bij vervolging en verdrukking door de overheid voor calvinisten heel moeilijk is. Opvallend is dat in Hongarije de geschiedenis van land en kerk heel sterk leeft. De aanwezigheid van de kerk draagt in hoge mate bij tot het historisch besef en de gevoelens van eigenwaarde. De acceptatie van de kerk in de openbare samenleving is voor vele Hongaarse protestanten, ook al is men kerkelijk nauwelijks actief, een belangrijke zaak. Vermoedelijk heeft de identificatie met de historie bij het volhouden van de geestelijke weerstand een belangrijke rol gespeeld.

Christenen in de samenleving

Niet alleen in de kerk, ook in de samenleving is sprake van een uiteenlopende ontwikkeling. In de westerse landen is in de vijf decennia, die achter ons liggen, de technologische ontwikkeling bijzonder snel en ingrijpend geweest. Snel door het onderling versterkend effect van nieuwe technische uitvindingen. Iedereen kan het verschil tussen de telefonische communicatie van tegenwoordig en die van de vijftiger jaren constateren. En zo zijn er talloze voorbeelden. Doordringend is de technologische ontwikkeling, doordat vrijwel iedereen ermee te maken heeft. Dit schept maatschappelijk een heel andere situatie dan in een land, waarin de technische vernieuwingen minder omvangrijk zijn en bovendien in hun toepassing bij gebruik meer beperkt zijn tot een kleine bovenlaag

van de samenleving. Dit is het geval in Oosteuropese landen.

In landen met een hoog niveau van technologische ontwikkeling en een grote verspreiding van technische vernieuwingen zullen de problemen voor christenen om hun houding daartegenover te bepalen dan ook veel groter zijn. De problematiek van abortus en euthanasie zijn daar voorbeelden van. Het zijn voorbeelden, want de problematiek is fundamenteeler en algemener, namelijk dat niet alles wat technisch mogelijk is voor een christen zonder meer aan te wenden is tot eer van zijn God.

Wanneer zich hierbij voegt een overheid, die door haar juridische bepalingen ruimere wettelijke mogelijkheden schept dan voorheen, bijv. ten aanzien van echtscheiding en samenwonen, dan volgt de conclusie dat, wat vijftig jaar geleden een christelijk land was, heden de kenmerken daarvan niet of nauwelijks draagt.

Het opheffen van het betrekkelijke isolement van Oost-Europa maakt het mogelijk om van daaruit deel te krijgen aan de economisch-technische ontwikkeling op wereldniveau. Maar het betekent voor de christenen in die samenleving ook dat zij geconfronteerd worden met dezelfde problemen, waar christenen in Amerika en in Europa mee worstelen. Hoe zal dat in Hongarije en in Roemenië gaan? Zullen de christenen daar de in het Westen gemaakte fouten onderkennen en het er beter afbrengen? Voorshands moet worden geconstateerd dat daar in brede kringen abortus niet wordt afgewezen.

En dan is er nog een belangrijk aspect. De snelle technologische ontwikkeling gaat gepaard met een sterke expansie van het onderwijs. Niet alleen dat iedere generatie meer onderwijs ontvangt dan de voorafgaande. Maar ook dat de variatie in schooltypen veel groter is dan in de veertiger jaren. De groei van het cursusaanbod bij bedrijven en instellingen is eveneens enorm. Het effect hiervan is een sterke afname van de homogeniteit van de bevolking. Er zijn veel meer uiteenlopende karakters en individuen dan vijftig jaar terug.

Het is duidelijk dat hetgeen samenbindt binnen de kerkmuren door deze ontwikkeling nog sterker dan voorheen wordt teruggeworpen op zijn essentie, namelijk het gemeenschappelijk deelhebben aan Christus en al zijn gaven. Het maakt dat de plaats van de kerk als geloofs-gemeenschap op den duur zich als veel belangrijker zal bewijzen dan de positie van de kerk als maatschappelijk instituut.

Plaats en taak van de universitaire docent

In de context van de in het voorgaande geschetste bredere algemene ontwikkelingen ontplooit zich sedert het verdwijnen van het IJzeren Gordijn een toenemende interactie tussen Nederland en Hongarije, Roemenië en andere Oosteuropese landen. Vanuit het midden van de Gereformeerde Kerken doet de Stichting Fundament daaraan voor zijn deel mee. En dat heeft betrekking op meer dan alleen materiële hulp. Er vinden reizen plaats met het doel pastorale gesprekken te voeren. Tussen de predikan-

ten uit Nederland en uit Hongarije worden conferenties georganiseerd. Onlangs is een op de Hongaars sprekende kerken gerichte uitgeverij van Hongaarsstalige gereformeerde lectuur en studiemateriaal opgericht. Door de vestiging hiervan in Hongarije is het beter mogelijk gebruik te maken van de bestaande distributiekkanalen in Hongarije om gereformeerde lectuur onder de mensen te brengen.

De voorgaande opsomming van activiteiten is niet volledig en heeft ook niet de pretentie dat te zijn. Waar het om gaat is aan te geven, dat de uitzending van een universitaire docent geen solitaire actie is, maar onderdeel van een groter geheel van activiteiten. Daarbij is van belang, dat de taakhoud van de docent vooral bepaald is door de theologische faculteit in Debreczen. Uit de overeenkomst tussen de Senaat van deze faculteit en het bestuur van de Stichting Fundament blijkt dat men vooral deze zaken belangrijk vond:

1. Met geven van taalcursussen aan studenten in de theologie, zodat zij de desbetreffende literatuur kunnen raadplegen.
2. Het verschaffen van informatie over de westerse theologie, vooral gericht op hen die in het Westen gaan studeren.
3. Het overdragen van kennis betreffende gemeente-opbouw, het functioneren van het kerkelijk leven in Nederland en het onderwijs aan de jeugd der kerk.
4. Het geven van medewerking aan de opleiding van catecheten in de Sub-Karpaten en in Roemenie.

Het is een belangrijk gegeven dat deze taakomschrijving goedgevonden is door de Senaat van de faculteit in Debreczen; voorts dat men deze taakomschrijving heeft opgenomen in een wederzijds getekende overeenkomst en dat een afgestudeerde van de Theologische Universiteit aan de Broederweg in Kampen dit onderricht mag geven. De Stichting Fundament heeft dan ook een begeleidingscommissie onder leiding van één harer predikant-bestuursleden ingesteld, waarin ook zijn opgenomen: één van de hoogleraren van de Kampense universiteit en een waarnemer van de Deputaten voor de Betrekkingen met Buitenlandse Kerken. Deze commissie zal de voortgang van het werk volgen en periodiek toetsen aan de oorspronkelijke bedoelingen. Eenmaal per jaar zal met de Senaat in Debreczen over het project overleg plaatsvinden. Aldus is een en ander voor de komende vier jaar bij overeenkomst geregeld.

De Hongaarse contacten en de betrekkingen met buitenlandse kerken

De aan Deputaten voor de Betrekkingen met Buitenlandse Kerken gegeven algemene instructie van de Generale Synode van de Gereformeerde Kerken in Nederland, gehouden in 1990 in Leeuwarden, bevat geen bepalingen ten aanzien van de kerkelijke ontwikkelingen in Oost-Eu-

ropa. Bijgevolg komen deze niet aan de orde in de vergaderingen van deze deputaten. Op zichzelf is dit begrijpelijk, omdat de opheffing van het isolement tussen Oost- en West-Europa van zeer recente datum is. En een groot bezwaar is hier ook niet, omdat de Stichting Fundament als bundeling van broeders en zusters uit de kerken tracht zo goed mogelijk de zaken te behartigen.

Hier raken wij het vraagstuk van de verhouding tussen stichtingen, verenigingen en kerkelijke instanties, indien voor een ogenblik Deputaten BBK zo mogen worden aangeduid. Dit is een interessante vraag, waarvan te hopen is dat de aanstaande Generale Synode van Ommen zich daarop nader wil bezinnen. Duidelijk is dat er geen aanleiding is om al het werk van stichtingen, zoals Fundament, of van verenigingen, zoals de Verre Naasten, over te nemen. De kans op het verloren gaan van ervaring, deskundigheid, goodwill, bekendheid met contacten enz. is te groot. Ook kan een particuliere organisatie initiatieven nemen en besluitvaardigheid tonen, die zich bij een landelijk deputaatschap minder gemakkelijk zullen manifesteren.

Anders is het met sommige beleidszaken en met kerkelijke ontwikkelingen. Hulpverleningsprojecten, zowel materiële als immateriële, kunnen in hun ontwikkeling steeds duidelijker kerkelijke aspecten gaan vertonen. Dit doet de behoefte aan overleg over de te volgen koers toenemen. Omgekeerd kunnen ook kerkelijke instanties als Deputaten BBK in hun relaties met kleine kerken in Europa, Azië of Afrika geconfronteerd worden met hulpvragen, die overleg wenselijk maken.

Met betrekking tot de protestantse kerken in Hongarije, Roemenië en andere Oosteuropese landen kan in elk geval worden geconcludeerd dat, historisch gezien, er verwantschap bestaat. Nu hetgeen het isolement veroorzaakte weggenomen is, is het verstandig indien de gereformeerde denkenden over en weer elkaar de tijd geven zich op de wederzijdse positie te bezinnen. Er is in een halve eeuw zo veel gebeurd. Voorlichting, lezingen, conferenties, congressen, bezoeken, ze kan alles helpen samen te komen tot een concreet verstaan van wat God wil, dat zijn kinderen in deze moderne tijd zullen doen en laten.

A.J. Hendriks

¹ Tel. 01728-9822 of C. Fabritiusplantsoen 26, 2391 GR Hazerswoude-dorp.

ADAM, WAAR ZIJT GIJ?

Het vertalen van de bijbel in het Nederlands stelt voor een aantal specifieke problemen. Aan één daarvan – de weergave van de oudtestamentische godsnamen – wijdde ik vorig jaar een korte beschouwing in het themanummer Bijbelvertaling van ons blad.¹

Ditmaal vraag ik aandacht voor een ander vertaalprobleem. Dit probleem komt voort uit een verschil in uitdrukkingsmogelijkheden tussen de brontalen van de bijbel (Hebreeuws, Aramees en Grieks) en de doeltaal (in dit geval het Nederlands).

Wanneer we in het Nederlands iemand willen aanspreken, hebben we *daarvoor* meerdere vormen tot onze beschikking: de beleefdheidsvorm *u*, *je* of *gij* (met als bijbehorend bezittelijk voornaamwoord *uw*) en de vertrouwelijkheidsvorm *je*, *jij*, *jou* (bezittelijk voornaamwoord *jouw*).

Daarentegen beschikken de bijbeltalen over slechts één aanspreekvorm, die overeenkomt met de Nederlandse vertrouwelijkheidsvorm.

Een vertaler wordt dus telkens geconfronteerd met het probleem, voor welke aanspreekvorm hij in de onderhavige context kiezen moet. Daarom wil ik mij in deze bijdrage bezig houden met de vraag: waar dient in een Nederlandse vertaling van de bijbel de beleefdheidsvorm en waar de vertrouwelijkheidsvorm te worden gebruikt. Het gaat hier om een specifiek Nederlands probleem, want in de moderne talen doet dit probleem zich niet of nauwelijks voor.

Zo is in het Engels *you* de enige aanspreekvorm voor de 2e persoon enkelvoud, een vorm die ook voor de 2e persoon meervoud (*jullie*) wordt gebruikt. Daarbij moet wel worden opgemerkt dat als aanspreekvorm voor God in de bijbel en in gebeden generaties lang gebruik is gemaakt van het archaïsche *thou* (*thy*; vgl. Ned. *gij*). Men treft die vorm al aan in de King James Bible (1611), maar ook nog in de New English Bible (1970). Vergelijk b.v. Ps. 119,151: 'Yet *thou* art near, O LORD, and all *thy* commandments are true'. Intussen heeft de opvolger van de New English Bible, de Revised English Bible (1989) *thou* overal vervangen door *you* (*your*). Daar leest men in Pr. 119,151: 'Yet *you* are near, LORD, and all *your* commandments are steadfast'.

Met Duits kent naast *du* (*dein*) de beleefdheidsvorm *Sie* (*Ihr*). Laatstgenoemde vorm geldt zowel voor het enkelvoud als voor het meervoud. In de bijbel en in het gebed wordt God altijd aangesproken met het vertrouwelijkheidsvoornaamwoord *du* (*dein*). Als voorbeeld ook hier Ps. 119,151: 'Du bist nahe, o HERR, und alle *deine* Gebote sind Wahrheit' (Neue Zürcher Bibel).

In het Frans beschikt men voor de 2e persoon enkelvoud over *tu*, *toi* (*tori*); maar ook *vous* (*votre*) kan als enkelvoudsvorm worden gebruikt. God wordt – althans door protestanten – altijd aangesproken met de vertrouwelijkheidsvorm *tu* of *toi*.² Als voorbeeld weer Ps. 119,151: 'Toi, tu es proche, SEIGNEUR, et tous *tes* commandements sont la vérité' (Traduction oecuménique de la Bible).

In het Nederlands ligt de zaak gecompliceerder. Wij kennen, zoals gezegd, *je*-, *u*- en *gr*-vormen. *Ge*-vormen komen alleen nog buiten de standaardtaal voor: het gebruik van de *je*- dan wel *u*-vorm hangt af van de verhouding die er bestaat tussen de spreker en de aangesprokene. *Je* (soms eerder dan *jij* en *jou*) veronderstelt altijd een zekere mate van vertrouwelijkheid tussen de gesprekspartners, evenals het meervoud *jullie*. Als we beleefd zijn of meer afstand in onze conversatie wensen, gebruiken we *u*.

In tegenstelling tot de Duitsers en de Fransen zijn wij gewoon God met *u* of *gij* aan te spreken. Dit zou waarschijnlijk anders zijn geweest, wanneer men in de 16e eeuw niet voor de psalmberijming van Petrus Datheen, maar voor die van Marnix van St. Aldegonde zou hebben gekozen. Het zou best kunnen, dat Gnd dan met de oudnederlandse vorm *du* zou zijn aangesproken.³ De berijmde psalmen hebben namelijk vanaf het begin van de Reformatie in de Nederlanden een enorme rol gespeeld, zodat we gerust mogen aannemen dat de Statenvertalers zich daarbij zouden hebben aangesloten. Maar het is anders gelopen. Men koos voor Datheen, die God aansprak met het hoofse *ghy* (van oorsprong een meervoudsvorm). Vandaar dat tot op de dag van heden nog *ge*-vormen worden gebruikt als aanspreekvorm voor God. Toch worden *ge*-vormen, althans in Noord-Nederland, meer en meer als verouderd ervaren en vervangen door *u*. Niet alleen in psalmberijmingen (zie ons – al niet meer zo nieuwe – Kerkboek), maar ook in bijbelvertalingen (met *name* in de Groot Nieuws Bijbel). Het lijkt echter niet waarschijnlijk dat men er ooit toe zou besluiten voor God *je*-vormen te gaan gebruiken. Zelfs niet geschreven met een hoofdletter, want die kun je nu eenmaal niet (laten) horen. De Schepper van hemel en aarde tutoyeer je niet. Wij mogen Hem onze Vader noemen, maar daarbij hebben we altijd te bedenken dat het om onze *hemelse* Vader gaat: vertrouwelijkheid mag niet ontaarden in gemeenzaamheid. Met instemming citeer ik hier de dichter en neerlandicus Ad den Besten, die eens schreef: 'Mij is het niet mogelijk, God met *jij* aan te spreken. Ik heb er geen vrijmoedigheid toe, niet in het gebed en niet in poëzie. Deed ik het wel, dan zou ik vrezen, eenmaal van Hem te moeten

horen: Sc vindt **het** wel goed, dat ik u tegen je zeg⁴. Maar terug naar de kwestie die ons bezighoudt: het gebruik van de beleefdheidsvorm. Geen probleem in de gevende talen (Hebreeuws, Aramees en Grieks), maar wel in de ontvangende taal, wanneer die Nederlands is. Daar hangt de keus tussen u- en je-vormen af van de verhouding die er bestaat tussen spreker en aangesprokene. En vanzelfsprekend ook van de situatie.

De vertalers van de Katholieke Bijbelstichting die zich bezig houden niet de herziening van de Willibrordvertaling hanteren het volgende principe: is de gespreksrichting van hoog naar laag of horizontaal, dan gebruikt men de jij-vorm; is de richting van laag naar hoog, dan kiest men voor u.⁵ Als vuistregel bruikbaar, maar zeker niet algemeen geldig. In veel gevallen zal een hoger geplaatste tegen een lager geplaatste geen jij, maar u gebruiken, al was het maar om enige afstand te bewaren. De keus tussen jij en u moet vaak geval ter geval worden bezien. Ik geef een aantal voorbeelden.

Eerst enkele teksten waarin God tot *de mens* spreekt. Tot de zich verbergende Adam zegt de HERE God: 'waar ben je?' (wat hier zoveel wil zeggen als: kom eens te voorschijn) (Gen. 3,9)⁶, niet: 'waar zijt gij?' (zó Statenvert., NBG-vert. 1951 en Willibrordvert.). Dat is veel te plechtstatig, terwijl 'waar bent u?' te afstandelijk zou zijn. In Franse bijbelvertalingen staat: 'où es-tu.'; in Duitse: 'wo bist du?'; in Engelse: 'where art thou?' (King James Bible) of 'where are you?' (New English Bible, Revised English Bible). Tegen Eva zegt God: 'wat heb je gedaan?' (Gen. 3,13), zo ook tegen Kaïn (Gen. 4,10). Tegen Noach: 'Maar met jou zal Ik mijn verbond sluiten. Jij zult aan boord (van de ark) gaan, met je zonen, je vrouw en je schoondochters' (Gen. 6,18). Tegen Abram zegt God: 'Verlaat je geboorteland, je stam, je familie en ga naar het land dat Ik je wijs' (Gen. 12,1). En tegen Jesaja: 'Ga met je zoon Sear-Jasub naar Achaz. Je kunt hem vinden op de Voldersveldweg' (Jes. 7,3). Maar Jesaja zegt tegen koning Achaz uiteraard: 'Houd u kalm en raak niet in paniek!' (vs. 4). Tegen Jeremia zegt Jahwe: 'Wat zie je daar, Jeremia?' (Jer. 1,11), ent.

Ik laat hierbij aansluiten enkele teksten waarin Jezus tot mensen spreekt. Tegen zijn discipelen, zijn leerlingen, zegt Hij: 'Luister! Als jullie de stad binnenkomen zul je een man ontmoeten die een kruik water draagt' (Luc. 22,10). Maar tegen de Farizeeën, mensen die groot aanzien genoten bij het volk, is in vertaling de beleefdheidsvorm op zijn plaats: 'U moet de Heer, uw God liefhebben met hart en ziel' (Matt. 22,37). Evenzo tegen de Samaritaanse vrouw, iemand die niet tot de kring van zijn intimi behoorde: 'Als u wist wat God te geven heeft en wie het is die u om drinken vraagt...' (Joh. 4,10).

Spreken mensen tegen God dan dient een vertaler in het Nederlands uiteraard de beleefdheidsvorm te gebruiken. Adam zegt tegen God: 'Toen ik U (woordelijk: Uw stem) in de tuin hoorde' (Gen. 3,10), en heeft het over 'de vrouw die U mij gegeven hebt' (vs. 12). Duitse bijbelvertalingen bezigen hier de du-vorm: 'ich hörte dich im Gar-

ten; 'das Weib, das d~ mir zugesellt hast' (zie b.v. de Neue Zürcher Bibel). Zo ook in Ps. 145,1: 'Ik zal U verhoopen, mijn God' enz.

Bij het spreken van mensen tegen Jezus komt het erop aan wie Hem aanspreken. Zijn dat Jozef en Maria, dan gebruike men je-vormen: 'Jongen, wat heb je ons aangedaan? Je vader en ik zaten in angst en hebben je overal gezocht' (Luc. 2,48). Maar Jezus' antwoord luidt in Nederlandse vertaling: 'Waarom hebt u (niet: jullie) naar mij gezocht? U wist toch...' enz. Zijn het de discipelen (en anderen) dan bediene men zich in het Nederlands van de beleefdheidsvorm: 'Waarom gebruikt U gelijkenissen als U de mensen toespreekt?' (Matt. 13,10).

Tenslotte nog een aantal teksten waarin de ene mens tot de andere mens spreekt.

Eerst man tegen vrouw. Abram zegt tegen Sarai: 'Ik weet heel goed dat je een aantrekkelijk vrouw bent (niet: Zie toch, ik weet dat gij een vrouw zijt schoon van uiterlijk: hier is de NBG-vert. 1951 wel volkomen verouderd). Ze zullen mij vermoorden, maar jou in leven laten. Zeg maar dat je mijn zuster bent' (Gen. 12,11 v.v.).

Vervolgens baas tegen knecht. Tot zijn 'jongens' zegt Abraham: 'Blijven jullie hier met de ezels. Ik ga met de jongen naar de berg daar om te bidden' (Gen. 22,5).

Ouder tegen kind. Rebekka tot Jakob: 'Doc wat ik je zeg' (NBG-vert. 1951: 'Luister naar mij in wat ik u gebied' was in die tijd al ouderwets).

Kind tegen ouder. Ezau tegen zijn vader Isaak: 'hebt u voor mij dan geen enkele zegen?' (Gen. 27,36).

Dan een koning tegen een soldaat, David tegen Uria, eerst joviaal om niet te zeggen amicaal: 'Ga naar huis en maak het je aangenaam {woordelijk: was je voeten}'; de Groot Nieuws Bijbel vertaalt (te) vrij maar fraai: 'Rust wat uit bij je vrouw!' (2 Sam. 11,8). Maar als blijkt dat Uria op dit vriendelijk aanbod niet is ingegaan, ontstaat een nieuwe situatie. Dan wordt David weer formeel en voegt hij Uria toe: 'Waarom bent u niet naar huis gegaan?' (vs. 10). Davids veranderde houding jegens Uria is duidelijk uit de context en kan door eerst van de je- en later van de u-vorm gebruik te maken uitstekend in het Nederlands worden weergegeven.

Tegen een onderdaan gebruikt een koning de u-vorm. Tegen de vrouw uit Tekoa zegt David: 'ik zal het voor u regelen' (2 Sam. 14,8).

Maar een profeet als Elia zegt tegen zijn leerling Elisa: 'Blijf jij hier in Gilgal' (2 Kon. 2,2); tegen anderen (niet-leerlingen) zou hij zich in het Nederlands zeker van de beleefdheidsvorm bedienen. Tegen een profetenvrouw zegt hij: 'Wat kan ik voor u doen? Wat heeft u nog in huis? (niet zo stijfjes als in de NBG-vert. 1951: 'vertel mij, wat gij in uw huis hebt') (2 Kon. 4,2).

We moeten hij het vertalen ook op dit punt geen aparte bijbelse taal, geen 'tale Kanaïns' produceren, maar omgangstaal gebruiken waar de bijbel omgangstaal gebruikt, plechtige taal waar plechtige taal wordt gebezigd en dichtelijke taal wanneer poëtische stof moet worden weergegeven. Rij dit laatste znu ik nog willen opmerken dat in

poëzie de *gij*-vorm niet per se drempelverhogend hoeft te werken. Dat zal ieder toestemmen die zich de indrukwekkende berijming te binnen brengt die Jan Wit heeft gegeven van Psalm 90 (te vinden in het Liedboek voor de kerken, overgenomen in het Gereformeerd Kerkboek):

'Gij zijt geweest, o Heer, en Gij zult wezen
de zekerheid van allen die u vrezen.
Geslachten gaan, geslachten zullen komen:
wij zijn in uw ontferming opgenomen.
Wij mogen bouwen op de vaste grond
van uw beloften en van uw verbond'.

Helaas is de *gij*-vorm in ons Kerkboek wat al te gemakkelijk door de *u*-vorm vervangen. En *u* is in poëzie zo'n zuinig woord, zoals ik mijn collega J. Kamphuis eens terecht hoorde zeggen.

Tegen een zuiniger gebruik van de beleefdheidsvorm, m.n. bij de weergave van historische stof, kan intussen moeilijk bezwaar worden gemaakt. Op dit punt verdient de Groot Nieuws Bijbel m.i. in de meeste gevallen de voorkeur boven de NBG-vert. 1951. Wat niet wegneemt dat ik hier en daar toch de *u*-vorm i.p.v. de *je*-vorm gebruikt had willen zien. Zo b.v. in Matt. 15,3, waar Jezus de Farizeeën een vraag voorlegt; men vertale daar niet: 'waarom overtreden *jullie* het gebod van God?', maar: 'waarom overtreedt *u* het gebod van God?' *Jullie* acht ik te gemeenzaam; dat het hier bij *u* om een meervoudsaanuiding gaat is voldoende duidelijk uit het verband. Verder lijkt het mij onjuist in Matt. 4, waarin ons verslag wordt gedaan van het gesprek tussen de satan en Jezus tijdens de verzoeking in de woestijn, te vertalen: 'Als *je* de zoon van God bent, zeg dan dat deze stenen veranderen in brood'. Het gaat hier niet om een vriendschappelijk onderonsje, maar om een samentreffen van de Here Christus en zijn grote tegenstander, met als inzet de heerschappij over de aarde. Hier passen geen *je*-vormen. Men vertale: 'Als *u* de zoon van God bent'. Dit temeer omdat de *u*-vorm niet langer alleen beleefdheidsvorm is, maar ook een zekere distantie tot uitdrukking brengt. Men kan namelijk niet stellen dat *u* overal het veld heeft moeten ruimen voor *jij*. Er is eerder sprake van een verschuiving in het gebruik dan van een verdwijning. Wij spreken winkelpersoneel, de ober, de buschauffeur niet meer aan met het gemeenzame en soms wat denigrerende *jij* en *jou*, zoals dat vroeger de gewoonte was.

Nu hoeven we niet in alles mee te doen met de taalmode, maar we dienen wel te beseffen dat de nieuwe bijbelvertaling bestemd is voor deze en komende generatie(s).

Soms is de keuze tussen *u* en *jij* niet eenvoudig. Voor welke vorm moeten wij – om nog één voorbeeld te noemen – kiezen bij de vertaling van de Tien Geboden?

In alle geboden en reeds in de Aanhef wordt in het Hebreeuws de 2e persoon enkelvoud gebruikt; de Israëlieten worden in de Dekaloog hoofd voor hoofd aangesproken. Een vertaler in het Duits of Frans kan dit ondubbelzinnig tot uitdrukking brengen. Zo leest men b.v. in de Neue

Zürcher Bibel: 'Ich bin der Herr, *dein* Gott, der ich *dich* aus dem Lande Ägypten, aus dem Sklavenhause, herausgeführt habe; *du* sollst keine andern Götter neben mir haben' enz. Maar moeten wij in het Nederlands hier ook *je*-vormen gebruiken?

Er zijn bijbelvertalers die dit doen. Zo b.v. de rooms-katholieke exegeet J. Wijngaards.⁷ Hij vertaalt de geboden overigens niet met *je zult*, maar met *je mag*, een nuance die inderdaad ligt opgesloten in de werkwoordsvormen die hier in het Hebreeuws worden gebruikt. Bij hem leest men: 'Ik ben Jahweh, *je* God, die *je* uit Egypte, uit het slavenkwartier, bevrijd heb. *Je mag* geen andere goden erkennen buiten Mij. *Je mag je* geen godenbeeld maken' enz.

De Groot Nieuws Bijbel is bij de vertaling van de Aanhef van de Dekaloog niet consequent. Die luidt daar: 'Ik ben de Heer, *jullie* God. Ik heb *je* uit Egypte gehaald, uit dat slavenhuis'. Maar woordelijk staat er: 'Ik ben de Heer, *je* God, die *je* bevrijd hebt uit Egypte, uit dat slavenhuis'. Bij de geboden is gekozen voor een (legitieme) weergave van de Hebreeuwse werkwoordsvormen met een Nederlandse gebiedende wijs: 'Houd er geen andere goden op na. Ik ben er immers (i.p.v. *Je zult* naast Mij geen andere goden hebben). Maak geen afgodsbeeld (i.p.v. *Je zult je* geen godenbeeld maken). Misbruik mijn naam niet (er staat: *Je zult* de naam van Jahwe *je* God niet misbruiken)' enz.

Zelf zou ik bij de vertaling van de Tien Geboden niet voor de *je*-vorm kiezen. Die past m.i. in het Nederlands niet bij een officieel document als dit verbondsstatuut. In 1985 koos ik voor de *ge*-vorm.⁸ Vandaag zou ik de voorkeur geven aan de *u*-vorm. Ook zou ik in een bijbelvertaling voor kerk, gezin en school kiezen voor HERE i.p.v. Jahwe, een weergave die eerder past in een (theologisch-wetenschappelijke) verhandeling.⁹ Als vertaling van Ex. 20 stel ik daarom voor:

God sprak de volgende woorden:

Ik ben de HERE uw God, die u bevrijd heb uit Egypte, dat slavenhuis.

I. U zult naast Mij geen andere goden hebben.

II. U zult u geen godenbeelden maken – in welke vorm ook – van iets dat boven aan de hemel of in de lucht, beneden op de aarde of in het water onder de aarde is. U zult u voor die niet neerbuigen en ze niet vereren, want Ik, de HERE uw God, ben een God die zich doet gelden: Ik straf de zonde van vaders bij kinderen, klein- en achterkleinkinderen wanneer men Mij ontrouw is;

maar Ik bewijs gunst tot in het verst denkbare geslacht, wanneer men Mij trouw is en mijn geboden in acht neemt.

III. U zult de naam van de HERE uw God niet misbruiken, want de HERE zal niet ongestraft laten wie dat wel doet.

IV. Gedenk de sabbatdag door die te heiligen.

Zes dagen hebt u om te werken en al uw arbeid te ver-

richten, maar de zevende dag is een aan de HERE uw God gewijde sabbat. Dan mag u geen enkele arbeid verrichten, u niet, uw zoon niet, uw dochter niet, uw slaaf niet, uw slavin niet, uw dieren niet, zelfs niet de vreemdeling die bij u woont.

Want in zes dagen heeft de HERE de hemel en de aarde gemaakt, de zee en al wat daarin is. Maar Hij rustte op de zevende dag; daarom zegende de HERE de sabbatdag en heiligde die.

V. Eer uw vader en uw moeder. Dan zult u een lang leven hebben in het land dat de HERE uw God u gaat geven.

VI. U zult niet wederrechtelijk doden.

VII. U zult geen echtbreuk plegen.

VIII. U zult niet stelen.

IX. U zult tegen uw naaste niet als een leugenachtige getuige optreden.

X. U zult uw zinnen niet zetten op het huis van uw naaste, u zult uw zinnen niet zetten op de vrouw van uw naaste, niet op zijn slaaf, zijn slavin, zijn rund of zijn ezel, op niets wat hem toebehoort.¹⁰

Ten besluite nog een opmerking over het gebruik van de beleefdheidsvorm in de liturgische formulieren, m.n. in het doopsformulier. Is het eigenlijk niet dwaas om een boorling van enkele dagen of weken bij de doopsbediening aan te spreken met *u*? Waarom hier niet de *je*-vorm gebruikt? 'Ik doop *je* in de naam van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest.' Dat is niet triviaal, maar gewoon goed hedendaags Nederlands spraakgebruik. Ik heb een enkele predikant de *je*-vorm al horen gebruiken.

Intussen zien we ook op het punt van de beleefdheidsvorm met belangstelling uit naar de eerste vertaalproeven van de Vertaling 2000. Moge ons geduld niet te lang meer op de proef worden gesteld.

J.P. Lettinga

op aarde zoals in de hemel.
Geef ons vandaag ons brood tot morgen,
en vergeef ons onze schulden,
zoals ook wij vergeven
wie schulden heeft bij ons.
En laat ons niet ten onder gaan
in de beproeving,
maar red ons van het kwaad.'

(zie *KBS-informatie*, afl. 31, april 1985, 6); in de herziene uitgave van de Willibrordvertaling van het Nieuwe Testament zal het Onze Vader echter luiden:

'Onze vader in de hemel
uw naam worde geheiligd
uw koninkrijk kome
uw wil geschiede, op aarde zoals in de hemel
geef ons vandaag het nodige brood
en vergeef ons onze schulden
zoals ook wij vergeven wie schulden heeft bij ons
en breng ons niet in verleiding
maar red ons van het kwaad
want van u is het koninkrijk
en de kracht
en de heerlijkheid
in eeuwigheid. Amen.

(zie het boven geciteerde artikel in *Kerk*).

⁶ De Griekse en de Syrische vertaling voegen aan deze vraag een vocativus toe en lezen: 'Adam, waar zijt gij?' In die vorm wordt dit Schriftwoord gewoonlijk geciteerd; vandaar ook de titel van deze bijdrage. In Vlaanderen (Antwerpen en omgeving) zegt men: 'Adam, waar zijt-de gij?'; *gij* is hier feitelijk overbodig, want 'zijt-de' is ontstaan uit 'zijt *du*' (mededeling van dhr. Theo Le Jeune te Rumst).

⁷ Zie J. Wijngaards, *Deuteronomium* (serie: Boeken van het Oude Testament), Roermond 1971, ad. Deut. 5,6 v.v.

⁸ Zie mijn bijdragen in: J. Douma, *De Tien Geboden I-III*, Kampen 1985-87.

⁹ Voor de beweegredenen moge ik verwijzen naar *De Reformatie* 66/17 van 26 jan. 1991, 368.

¹⁰ Een verantwoording van deze vertaling is te vinden in de publicatie genoemd in noot 8.

¹ *De Reformatie* 66/17 van 26 jan. 1991, 368-9.

² Ook ouders en kinderen tutoyeren elkaar doorgaans in Frankrijk. Als iemand u vertelt: *Mon père m'a donné du vous* (m'n vader ging me met *u* aanspreken), dan betekent dit, dat papa zijn ongenoegen over het gedrag van zoonlief tot uitdrukking heeft gebracht. – Als vreemdeling kan men zich maar beter onthouden van tutoyeren (evenals van duzen in het Duits), behalve wanneer het kinderen betreft.

³ Een hoofdbezwaar tegen Marnix' taalgebruik was namelijk zijn onwrikbaar vasthouden aan de enkelvoudsvormen *du*, *dij* en *dijn*.

⁴ Ik citeer hem via het *Kerkblad van Overijssel, Gelderland, Utrecht en Noord-Holland* van 2 maart 1985.

⁵ Aldus een mededeling van hun secretaris, drs. L. van den Boogaard, te vinden in het Magazine *Kerk*, jrg. 3 no. 8 (aug. 1992), 17. Blijkbaar hebben de vertalers van de KBS zich de kritiek die er loskwam op het tutoyeren in hun eerdere revisievoorstellen aangetrokken. Om een voorbeeld te geven; aanvankelijk stelden zij de volgende vertaling voor van het Onze Vader:

'Onze vader in de hemel,
laat je naam geheiligd zijn,
laat je rijk toch komen,
laat je wil gebeuren,

Beroepen: te Hoogvliet-Spijkenisse: W.F. Wisselink te Brouwershaven; te Wageningen: J.M. Batteau te Zaandam.

Aangenomen naar: Den Ham: K. Harmannij te Monster.

Bedankt voor Langeslag: P.M. van der Horst te Barendrecht.

Preekconsent is toegekend aan J. Beekhuis (05202-19217) en R.H. Knigge (05202-27962).

Doctoraal examen: Aan de Theologische Universiteit te Kampen slaagden J.H. Dunnewind, H.S. van Hemmen, P.M. Meindertsma, Jac. Ophoff, T. Schutte en J.H. Smit. De laatste ontving het predikant 'met lof'.

Toegelaten tot de bediening van het Woord en de sacramenten: drs. A. Souman, beroepen predikant te Hoek.

JUBILEUM

Maandag 21 september jl. was het veertig jaar geleden dat ds. H.J. Nijenhuis te Dalfsen, emeritus-predikant van Assen-Zuid, in het ambt bevestigd werd.

Ds. Nijenhuis werd 12 mei 1924 geboren. Hij deed in 1952 intrede te Oud-Loosdrecht, vandaar vertrok hij in 1955 naar Overschie. In 1962 werd hij vervolgens predikant te Bunschoten-Spakenburg, vanwaar hij in 1968 naar Groningen-Oost ging. Ds. Nijenhuis verbond zich in 1974 aan Assen, waar hij werkzaam bleef tot aan zijn emeritaat op 28 mei 1989.

Ds. Nijenhuis was onder meer lid van de generale synodes van Hattem (1972-1973) en Kampen (1975).

ADRESWIJZIGINGEN E.D.

Broek op Langedijk * *Preekvoorziening:* G. Goodijk-Glas, Dijk 40, 1721 AG, ☎ (02260) 16345.

Dordrecht * *Diaconie:* A. van Vugt, Zwaluwenburg 79, 3328 CS.

Eindhoven * *Kerkdiensten:* Vanaf 1 oktober a.s. zullen er dubbele diensten worden gehouden. De morgendiensten beginnen om 8.45 en 10.30 uur, de middagdiensten om 15.00 en 16.45 uur.

Hardenberg * *Kerkeraad:* De Brink 21b, 7771 BA, ☎ (05232) 62042.

Veenendaal * *Scriba:* G. de Koning, Tweespan 17, 3902 GE.

Zwolle-Centrum * *Diaconie:* A. Sikkema, Van Galenstraat 9, 8023 VN, ☎ (038) 550292.

Rectificatie: Het telefoonnummer van de scriba te 's-Gravenhage-West moet zijn: (070) 3454789.

PERSBERICHT

De Senaat van de Theologische Universiteit deelt mee dat de jaarlijkse voorlichtingsdag voor aspirant-studenten D.V. wordt gehouden op 17 oktober a.s. aan de Broederweg 15 te Kampen. Aanmelding vooraf is gewenst en kan schriftelijk aan het adres: Theologische Universiteit, Post-

bus 5026, 8260 GA en telefonisch onder het nummer: (05202) 12878 (tussen 11.00 en 12.30 uur).

* Als regel horen die adres-gegevens in deze rubriek thuis, die ook te vinden zijn in het Handboek.

* Ook het nieuws betreffende beroepingswerk, examina en preekconsenten, particuliere en generale synoden, kerkelijke agenda, jubilea, overleden predikanten en het nieuws van in het Handboek vermelde verenigingen kan worden ingestuurd (geen verslagen!).

* De redactie van de rubriek behoudt i.v.m. beschikbare ruimte zich het recht voor, informatie in te korten of niet op te nemen.

* Gegevens dienen uitsluitend *schriftelijk* opgegeven te worden: De Reformatie, t.a.v. 'Uit de kerken', Postbus 25, 4460 AA GOES. *Per fax* is ook mogelijk: (01100) 16492.

* In het algemeen geldt: informatie die donderdagochtend bij ons binnen is, staat afgedrukt in De Reformatie van de daaropvolgende week.

ds. G. van den Brink
ds. H.J. van der Kwast

Een kerk ging stuk

Relaas van de breuk die optrad binnen de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) in de jaren 1967-1974

245 pagina's, f 39,75

Verkrijgbaar bij de boekhandel.
Een uitgave van

Buijten & Schipperheijn
Valkenburgerstraat 106, 1011 NA
Amsterdam, tel. (020) 623 66 12

"Ds. Van der Ziel heeft in deze samensprekingen (met syn. gereformeerden) niet getracht om tot een vergelijk met de synodale kerkeraden te komen om vervolgens de vrijgemaakten op te roepen achter eigen kerkeraden vandaan tot eenheid te komen." (pag. 49)